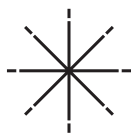

Històries de Nadal i memòria de *(LA MIRA)*

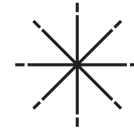

UN NADAL
PER RECORDAR

UN NADAL
PER RECORDAR

Articles d'Elena Yeste Piquer publicats a LA MIRA

UN NADAL PER RECORDAR

Barcelona 2024 *(LA MIRA)*

Un projecte desenvolupat per Quelcom Global S.L
Text: Elena Yeste Piquer
Disseny gràfic i maquetació: Arnau Torrente Capdevila

Amb el suport de:

(LA MIRA)

 **Generalitat
de Catalunya**

Tothom!!! El Govern de

ÍNDEX

Pròleg
Un Nadal per recordar, 8

I
1918. El Nadal de fa un segle, 12

II
Els Reis de la República, 24

III
Si jo fos milionari..., 32

IV
Tres Nadals en guerra, 40

V
Cap infant de la guerra sense regal, 52

VI
Nadals d'exili, 66

Tenim a penes el que tenim i prou: l'espai d'història concreta
que ens pertoca, i un minúscul territori per viure-la

MIQUEL MARTÍ I POL, *Ara mateix*

UN NADAL PER RECORDAR

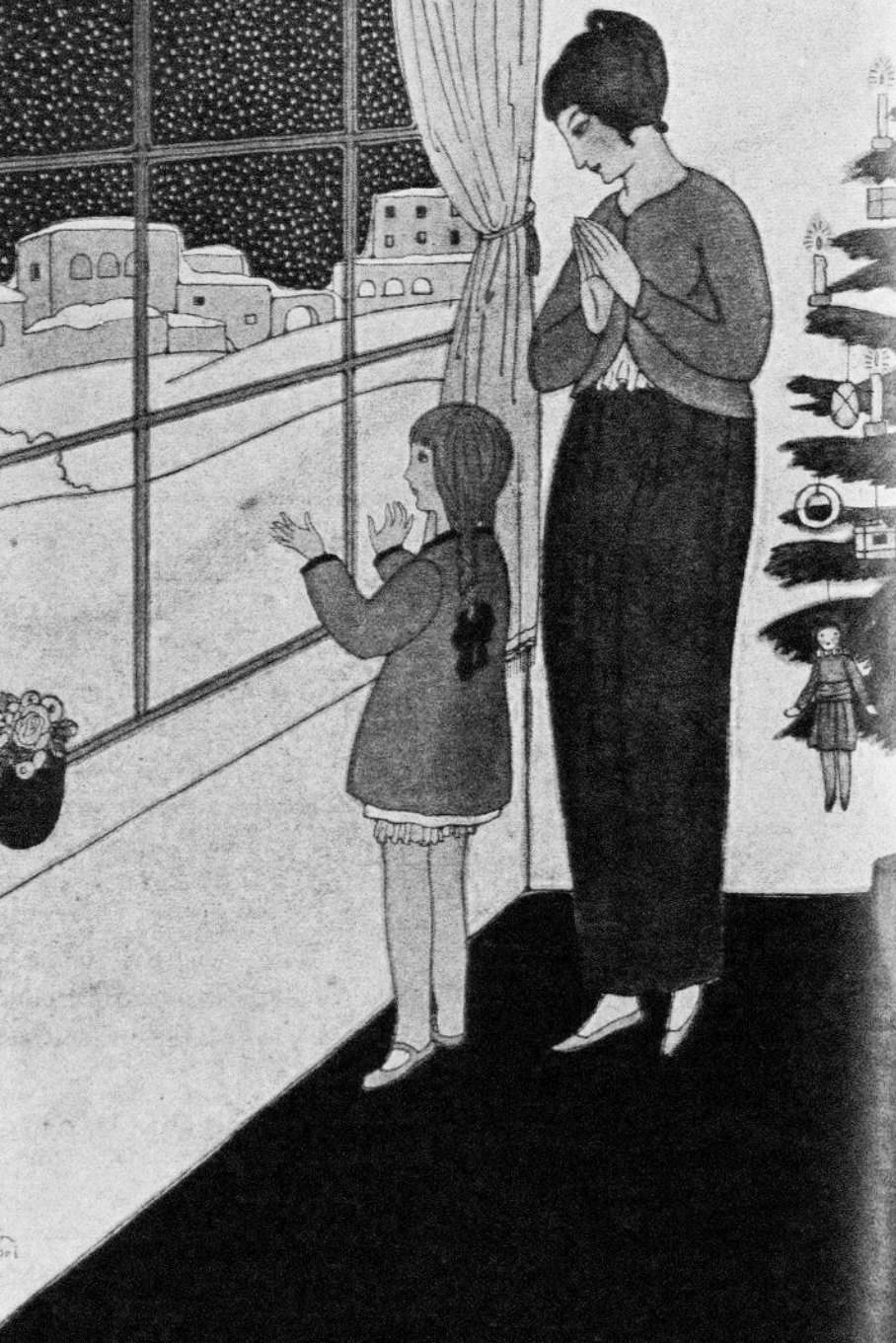
Nadal és sinònim de tradició, d'alegria i de moments compartits. A Catalunya, aquestes festes tenen una identitat pròpia que ens connecta amb les arrels, amb els costums que es repeteixen any rere any: el tió, les neules i els torrons, la cavalcada de Reis o els pastorets. Però com era Nadal en temps passats? Com es vivien aquestes festes a principis del segle xx, durant la Guerra Civil o a la Segona República?

Aquest Nadal LA MIRA us ofereix una mirada enrere per redescobrir les històries que formen part de la nostra memòria col·lectiva. Un llibret únic i emotiu que recull moments viscuts durant Nadals de fa dècades, fins i tot segles, extrets d'hemeroteques i de testimonis reals que expliquen com generacions anteriors van viure aquestes festes, fins i tot en temps difícils.

En aquest llibret hi trobareu històries fascinants que ens transporten a èpoques com el Nadal de 1918, enmig de la pandèmia de grip, o les il·lusions dels infants durant la Segona República, quan espera-

ven els Reis d'Orient amb somnis plens d'innocència. Hi descobrireu també com es vivien aquestes festes durant la Guerra Civil, entre la misèria i l'esperança, o com, fins i tot en temps de conflicte, es buscava la manera de garantir que cap infant es quedés sense regal. A més, el llibret recull els records de Nadals a l'exili i històries entranyables que reflecteixen els desitjos més purs en temps difícils.

Cada relat us convidarà a redescobrir un Nadal ple de memòria, tradició i emoció.

1918: el Nadal de fa un segle

*“Catalunya triomfant
tornarà a ser rica i plena...”
més deixem-ho per després
que ara el gall ja se'ns rosseja.*

Som a Nadal!

Som a Nadal

i no està bé armar gresques!

Som a Nadal!

*“Ara és l'hora, segadors;
ara és l'hora d'estar alerta...”*

Nostre mal no vol soroll.

Bons torrons i bones neules!

Som a Nadal

Som a Nadal

i abans que tot la teca!

Som a Nadal!

*“Que tremoli l'enemic
en veient la nostra ensenya...”
Quan bagueu menjat el gall*

tornarem a fer Assemblea.
Som a Nadal!
Som a Nadal
i hem de dar gust al ventre!
Som a Nadal!”

L'Esquella de la Torratxa. Barcelona, 27 de desembre de 1918.

Desembre de 1918. L'aparador dels Magatzems Jorba de Manresa llueix la imatge del Sagrat Cor de Jesús amb la paraula PAX en el centre. L'aparador és imponent. El bell reflex del moment. És Nadal i és el primer Nadal després de la signatura de l'armistici l'11 de novembre, que posa punt final a la Primera Guerra Mundial. “Després de quatre Nadals passats amb el món en guerra, celebrem grat sigui a Déu el d'enguany en una pau, que si no és absoluta ni definitiva porta camí de ser-ho. Res més trist que aquests Nadals de la guerra en què el tronar dels canons i l'esclat de les bombardes ofegaven la veu dels chors angèlics que aletejant damunt de l'Establia de Bethlem anunciaven la glòria de Déu i prometien la pau als homes de bona voluntat. Festa la de Nadal, que, per a ésser veritable festa, requereix l'escalf de la llar i l'aplec de tots aquells que s'estimen, en íntima reunió familiar, que dolorosa havia de ser per tantes mares, per tantes esposes, per tants fills que tenien ausents als trossos més volguts de llurs cors, que els sabien gemegant als hospitals de sang, presoners de l'enemic o exposats a una mort imminent als camps de batalla”, publica la revista infantil *En Patufet* el 28 de desembre. La gran guerra ha acabat i és Nadal. Nadal de 1918.

“Els núvols de Nadal no sé què tenen, que no posen gens de malícia al cel”, deia Maragall. *El cielo es claro, dilatado, clemente. Las nubes pasan en silencio, sin ninguna amenaza, como vagos recuerdos de infancia. Nuestra alma se siente instintivamente inclinada*

a olvidar lo efímero para sumergirse en lo eterno. Navidad: Eternidad. ¡Instante algido y profundo del año! ¿Por qué tanto estruendo, por qué tanto martirio y congoja durante cuatro años, si al final debían resolverse en la infinita armonía de una Nochebuena?”, escriu Gaziel a *La Vanguardia* el dia previ a Nadal. I els morts?, es pregunta. “¿Y los doce millones de hombres que han perecido en la catástrofe? El muerto al hoyo, el vivo al bollo”. Mentre redacta aquestes línies, Gaziel veu passar desfilant un ramat de galls dindis per una de les avingudes més àmplies de Barcelona, a ple sol, enmig de l'anar i venir de la ciutat. Un pastor els encamina al llarg del passeig. Quan algun es desvia, li etziba una palmellada benèvola amb una canya llarguíssima. De tant en tant, el ramat s'atura, s'encalla, s'esvalota i oscil·la, com si es resistís a continuar avançant, observa Gaziel. Llavors el pastor llança un grapat de gra: Endavant! Tots els galls dindis corren darrere seu, amb alegria. “La ilusión se renueva, la marcha prosigue, la manada se aleja. Así avanza la humanidad. Sus desmanes se corrigen, sus atascamientos no duran. Todo obedece al misterioso Pastor que va echando puñados de ideales fungibles, a lo largo del camino que nadie sabe, excepto él, hacia donde conduce”, conclou.

A Catalunya, “el convuls context internacional del període 1914-1918 estimulà encara més la reivindicació nacional”, exposa Enric Pujol en un article sobre l'Estatut que no va poder ser a *Revista de Catalunya*. En el marc de la campanya en favor d'una autonomia política, el 21 de desembre de 1918 el Consell de la Mancomunitat decideix que cal redactar un projecte d'Estatut d'Autonomia, que acaba aprovant el 24 de gener de 1919. Entre el 17 i el 23 de desembre de 1918, cada vespre, durant set dies consecutius, es produeixen manifestacions catalanistes al centre de Barcelona. “Després vingué la treva del Nadal i no tornà a haver-hi manifestacions fins al vespre del dia 11 de gener”, recull Albert Balcells a *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de*

Catalunya del 1919 i el seu context històric. Entretant, l'1 de gener, dia d'Any Nou, i com és tradició des de 1916, se celebra la Diada de la Llengua Catalana, un acte de caràcter reivindicatiu, organitzat per l'Agrupació Nostra Parla.

Com explica Enric Pujol, els diputats porten el projecte d'Estatut a les Corts espanyoles i el 6 de febrer comença la discussió parlamentària, “però no es va voler discutir, de cap manera, el projecte d'Estatut de la Mancomunitat, sinó només el dictamen de la Comissió extraparlamentària que el Govern espanyol havia assumit com a propi”.

Per Nadal, cada ovel·la al seu corral

En 15 dies, Barcelona consumeix unes 300 tones de torrons, amb preferència pel de Xixona, que representa la tercera part. Torrons d'ametlles, avellana, pinyols, de mel, de sucre, de confitures, de gemes... Els catalans de 1918 es delecten. A les taules de Nadal es destapen fins a 18.000 ampolles de vins generosos (misteles, Xerès, Màlaga) i 300.000 ampolles de Xampany, de les quals 60.000 de la marca Codorniu. La publicitat comercial procura incentivar el consum en festes. Grans magatzems i comerços s'afanyen a publicar anuncis a la premsa. El Siglo, un dels magatzems més populars de la Barcelona de principis de segle xx, situat a la Rambla dels Estudis entre el carrer Bonsuccés i el del Carme, anuncia “preus súmament reduïts”. L'any 1932, per cert, un incendi desencadenat justament en el dia de Nadal acaba amb la història d'aquests magatzems.

“EL SIGLO GRANS MAGATZEMS. Queviures i vins (planta baixa). Cistells, Figures, Centres, Capses, etc., adornades amb torrons, conserves, xampanyis i vins generosos. Embotits, Fiambres, Formatges, Cafès, Pastes per a sopa. Torrons de totes classes. Massapà de Cadis. Elaboració especial de neules selectes”. Les neules i el piment, com documenta Alfons Damians i Manté en un article a *D'Ací d'allà*

en el número del 25 de desembre, “en les festes Nadal de l'antigor eren de rúbrica en totes les taules. Així en el convit que donava el rei als seus sotsmeses, com en els monestirs i cases particulars, eren servits amb igual solemnitat, i ben segur rebuts amb la mateixa joiosa fruïció, que el bescuit gelat i el xampany en els nostres dies”. Així, concreta Damians, “en el dinar de Nadal celebrat l'any 1267 en el palau del rei En Jaume I, foren servides neules per llevant de taula, el centenar de les quals, en el mateix segle XIII, valia deu diners”.

Al Bar Amigó, als carrers Tamarit, 181, i Urgell, 1, es despatxen tota mena de vins embotellats a preus “baratíssims”: *“Jerez, Manzanilla, Malvasia de Sitges, Màlaga, Moscatel, Rancios, etc., etc. Gran surtido en Champagnes, Jerez Quina, Anisados Mono, Cazalla Naranja, etc. Ron y Anís “La Vid” y toda clase de coñachs y licores. Vinos de mesa Castell Papiol y Don Paco. Para celebrar perfectamente las fiestas de Navidad hay que visitar el BAR AMIGÓ. (Se sirve a domicilio)”.*

“¿Compraría usted vasos o copas si fuesen baratos?”, *“Usted pensará: ¿Dónde pueden hallarse estas gangas?”*. Les cristalleries de Luis Inglada, a Rambla de les Flors, 8, i Ronda de Sant Antoni, 5, ofereixen gots i copes de tota mena per Nadal a un preu assequible.

En aquestes dates, es mengen més de 20.000 melons. El consum d'ostres és extraordinari. Del 21 al 24 de desembre, als mercats barcelonins es compren lluç del Cantàbric i de palangre, lluç i llucets, calamarsos, molls i besuc, pops, lluerns, raps, llengua-dos i llagostins. “Pobres i rics, obrers manuals, artesans i patrons, a mesura de llurs recursos, fan el dinar de Nadal introduint algun extraordinari en llur menjar del diumenge corrent”, descriu Manuel Escudé, cap del Negociat d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, en un article sobre el que es menja a Barcelona el dia de Nadal, de gener de 1919. Les fires de galls dindis en ramat

recorren el passeig de la Indústria. Aproximadament uns 8.000 caps d'aviram es refugien en una cinquantena de corrals. A la fira general d'aviram, a la Rambla de Catalunya, els animals, lligats o en gàbies, formen dues corrues des de la plaça de Catalunya fins al carrer d'Aragó o més amunt, amb 250 llocs que donen sortida a 45.000 bestioles, entre gallines, galls, pollastres i capons. "Totes aquestes enormes quantitats de queviures i begudes, que han omplert magatzems grandiosos durant alguns mesos, són repartits i consumits en menys de 48 hores per totes les llars barcelonines, on les famílies amb totes les ovelles a son corral, celebren la vinguda del Messies, oblidant durant algunes hores les fatigues de la lluita per la vida i els preus inversemblants de les subsistències", recull *D'Ací d'allà*.

Els regals de Nadal són, evidentment també, objectiu de la publicitat aquells dies. Casa Bastida, una botiga de roba al Passeig de Gràcia, 18, proclama "monstruoses rebaixes de preu", motivades pel final de la gran guerra. "Feta ja la pau, és quan ha de començar la Guerra Mercantil, provocant la baixa de preus en tots els articles", explica l'anunci. "Tenim 100.000 abrics i panyos per a confeccionar-ne 100.000 més", avisa. Heus aquí la relació de preus:

Abric econòmic a 10 ptes.

Abric bona classe a 20 ptes.

Abric superior a 30 ptes.

Abric de luxe, tall anglès i forros de seda a 40 ptes.

Així mateix, Casa Bastida ofereix grans avantatges en totes les altres seccions de Guanteria, Sabateria, Sombrereria, Camiseria, Corbateria i gèneres de punt:

100.000 parells de guants des de 2'95.

100.000 gorres angleses a 1'45.

100.000 barrets a 4'95 i a 5'95 molt superiors.

La firma Santa Eulàlia ofereix un gran assortiment de corbates pròpies per a regal, a més de camiseria, gèneres de punt, colls i punys, bufandes de llana i pijames, i "precios ventajosos". Casa Vilardell, que es posiciona com "*la que vende más barato de España*", llueix la seva oferta d'elegants corbates nord-americanes, camises, guants i mitges per regalar. "*Surtido completo en todas las calidades*", remarca. Mentrestant, el *Palacio del Calzado* promet "*Caldazos Populares. Zapatos de charol, forrados de piel, cosidos a mano exactos al dibujo*", al mòdic preu de 10 pessetes el parell. "CRUELLES & BARTOLI. JOIERS. PRESENTS DE REIS. CASP, 40 (xamfrà Llària)", diu un altre anunci.

Aquest consumisme preponderant contrasta amb la realitat dels més necessitats, tal com descriu Xavier de Zengotita en un article per a *El Diluvio* el dia de Nadal de 1918: "*Las calles de la ciudad resplandecen con exuberancia de lujo y delicias. Es la gran ocasión: las gentes derrochan y el tendero sonríe satisfecho... ¿Quién ha hablado de carestía, de pobreza, de escasez? Se malgasta el dinero a manos llenas, se prodigan manjares, se derraman licores, se come hasta la saciedad, se bebe hasta la embriaguez. Mientras masca entre risas succulentas viandas y postres exquisitos el pudiente, llora el necesitado la ausencia de la fortuna y de la felicidad. En esas horas de dicha y bienestar, ¿quién se acuerda del vulgo infortunado?*".

El mateix exemplar d'*El Diluvio* es fa ressò, també, de la situació dels treballadors del tramvia de Barcelona, "els pàries del tramvia", que diu en el títol. Irònic, el rotatiu expressa: "*Espléndido, como de costumbre, con sus subordinados, concedióles el señor Foronda, al igual que en años anteriores, un aguinaldo de Navidad. ¿Qué hombre tan generoso! ¿Sabén ustedes lo que le concedió a cada obrero ferroviario? Pues... ¡el importe de un día de jornal! Y como*

los jornales que el señor Foronda tiene señalados a los empleados de tranvías son los más mezquinos que rigen en Barcelona, ¡ya puede suponerse lo contentos que estarán los favorecidos con el aguinaldo! (...) Y a todo eso el señor Foronda puede darse el gustazo de vivir con fausto principesco. Miles de obreros pasan las de Caín para que él pueda saborear todos los deleites de la vida”.

La publicitat també s'adreça als treballadors. “En acabar l'any, hi ha uns quants dies de treball aclaparador per a l'home de negocis”, indica l'anunci de Gran Fàbrica de Productes Farmacèutics d'A. Serra-Reus, amb despatx a Barcelona, al carrer Pelai, 9. “L'excés de treball mental i les impressions que es reben al fer l'inventari”, diu, “són causes d'aplanament, de postració i de pèrdua general d'energia, començament o base de tota mena de malalties”. Per fer-hi front, “el més radical és prevenir-se amb una medicació que desperti l'activitat del cervell, que l'enforteixi per endavant, que li retorni o li doni abans totes aquelles substàncies biominerals que l'excés de treball ha de restar-li”. La solució és Enosforina Serra, “tònic reconstituent agradabilíssim al paladar, que ofereix els corroborants millors de l'energia del cervell”. Enosforina Serra: “Enforteix el dèbil i escurça les convalescències”.

El món dels infants

Per Sant Esteve, l'Orfeó Català celebra una audició de cançons de Nadal al Palau de la Música Catalana. Canten cançons populars, com “Bella companyia”, “Els pastorets”, “El rabadà Joanet”, “El rabadà jovenet”, “La pastora”, “Coblas en alabança del nen Jesús” o “Som al dia de Nadal”. Els cors mixtos entonen “Sant Josep i la Mare de Déu”, “Sant Josep i Sant Joan”, “El dimoni escuat”, de Cumellas, i “Els cusinets”, de Domènech. Aplaudiments entusiastes del públic. En la segona part, s'interpreten quatre composicions infantils de Jacques-Dalcroze, un cor de Grieg, De

dalt del cel, i un madrigal de Costeley, Au, qui ve?. El concert es clou amb la interpretació de l'oratori de Haendel, El Messies.

A les sales de cinema, es projecta La ira, interpretada per la gran actriu del cinema mut italià Francesca Bertini, film que forma part del cicle *Los siete pecados capitales*. També s'hi pot veure Vida de perro, amb direcció i actuació de Charles Chaplin, “*por el inimitable y sin rival rey de la risa CHARLOT*”. En paral·lel, el Teatre Català Romea acull l'espectacle d'Els pastorets o l'adveniment de l'infant Jesús, original de Josep Maria Folch i Torres. ““¡¡¡ÈXIT EXTRAORDINARI ÈXIT!!!”, assegura un anunci a la premsa. “Posada en escena amb un luxe i esplendor mai vist”, insisteix. “Decorat esplèndid i riquíssim vestuari. Chors d'àngels i dimonis. Ballets populars. Gran sardana. Magnífica apoteosi. ¡¡¡ТОТНОМ, ГРАНС I XICS, A ROMEA!!! El millor espectacle per a les famílies”.

L'Esquella de la Torratxa en dona la seva visió: “Els Pastorets d'en Josep M.ª Folch i Torres no se semblen de res als Pastorets vells. Aquells Pastorets, els populars Pastorets que feren les delícies de les criatures de ara fa 30 anys, estaven més mal escrits, sens dubte, i fins més mal tramats, però tenien una gràcia ingènua, una gràcia amb caient popular, que'ls feia molt més saborosos i simpàtics”. El setmanari satíric apunta que Folch i Torres ha modernitzat la rondalla, “empeltant-la d'escenes versemblants, humanitzant en bona forma a molts dels personatges”, però crítica que “ho ha aconseguit a mitges perquè ha sigut escassament afortunat en els trucs escènics i, lo que és més trist, ha demostrat una manca extraordinària de recursos còmics en el diàleg”. “Els quadres, diguem-ne d'espectacle, a excepció del de la “boca de l'Infern”, són pobres, migrats”, afegeix. Lobra, però, obté un èxit a cada representació. El setmanari admet amb una certa condescendència que això és perquè “el públic és bona persona o no s'hi capfica i s'hi distreu i fins aplaudeix els cuplets de l'Aymerich. És perquè això dels 18 quadres i els ballets, i la sardana, i els diables,

té tot plegat la virtut d'entretenir les hores de reglament. Pels voltants de Nadal no deu exigir-se gran cosa més”.

Aquells dies, la Pelleteria Roig i Prats ofereix al públic infantil una pel·lícula titulada “Vigílies de Reis”. El film es projecta des del dia 23 al 5 de gener en els luxosos aparadors de la botiga, a Balmes 9, 11 i 13: “Espatarrant exposició amb gran rebaixa de preus. 70.000 models confeccionats per encàrrec dels senyors Reis d'Orient. Tenim bussó per dipositar les cartes, amb un servei directe i sense retràs. ¡Nens i Nenes! ¡Veniu a can Roig i Prats i veureu com arriben els vostres estimats Reis d'Orient!”. Així mateix, la “patriòtica Empresa Fàbregas, desitjosa de correspondre a les atencions amb què el públic de Barcelona l'ha distingida portant al teatre milers i milers d'infants”, anuncia un sorteig gratuït amb premis per als nens i nenes que assisteixin a la funció: “SUMPTUOSA I BRILLANTÍSSIMA CAVALCADA dels SANTS REIS amb nombrós seguici, els quals obsequien als nens i nenes amb finíssims presents. (...) ¡I 8 ESPLÈNDIDES JOGUINES! seran sortejades, regalant-se un número pel sorteig a cada nen i nena. L'acte del sorteig serà presidit pels Reis d'Orient”.

Els grans Magatzems DAMIANS també es preparen per la jornada de Reis: “Grandiosa exposició i venda de JOGUINES”. Els pares, ahir, com avui, cerquen les millors joguines per als seus fills. El director dels Asils de la Junta de Protecció a la Infància, Ll. Folch, escriu un article a *D'Ací d'allà* en què reflexiona sobre el món dels infants i aconsella els pares en la seva elecció:

“-Tabals no!, que em farien mal de cap; fora trompetes!, que es cansarien el pit; res d'escopetes!, que els pot fer sanguinaris; això no!, que es podria fer mal, això tampoc!, que hi hauria raons!...”

Aquest és el criteri, o aquests són els motius que determinen als pares en la selecció de les joguines per a llurs fills. “No neguem que sigui un criteri raonable, però és raonable considerant-lo sols dintre el món dels pares, no pas dintre el món dels

nens”, argumenta Folch. “Si no li portes tu xiulets i trompetes, ell se'n fa: se'n fa amb els forats de les claus, amb els mànecs de les escombres, amb rotllos de papers. La seva naturalesa, actuant amb força irresistible damunt la seva voluntat li ho fa fer, perquè els seus pulmons necessiten de la pràctica del bufar per al desenrotllament que els cal inspirant i espirant (...). Per això, per aquest imperatiu de la seva fisiologia, és que el teu fill et desobeïx, i tu t'énutges, el renyes i el castigues: si li compressis trompetes i xiulets i flabiols (que necessita com el pa que menja), no et desobeïria. I el mateix et podria dir de totes aquestes joguines que a tu no t'agraden perquè no et serveixen, però que són la vida i l'esdevenidor dels teus fills”, enraona. Per això, Folch convida als pares que, en la seva tria, pensin només en els infants, en els nens i nenes, “i procuris ésser tant com puguis com ells, en l'ocasió”.

I així, amb la Festivitat dels Reis es clou el Nadal de 1918. Un Nadal que ha d'obrir la porta a un 1919 renovat, com anhelaven aquests versos de La Campana de Gràcia, amb els quals posem fi a aquest últim article de l'any:

*Vida nova, vida nova!
és el crit que tots llencem,
perquè, si no, ens enfonsem.
Sabràs realitzar la tasca
que'l destí t'ha senyalat?
Hi haurà en tu el cor i l'empenta
del reformador esperat?
Sigues un any nou de veres,
gentil 1919,
que'l teu pare i els teus avis
ja'ns han atropellat prou.*

C. GUMÀ

Els Reis de la República

5 de gener de 1932. Immensa jornada en la vida d'una República plena de nens i nenes esperant l'arribada dels Reis republicans. Com cada any, la vigília de Reis, les cavalcades han omplert de màgia els barris de Sants i Gràcia i el carrer Nou de la Rambla de Barcelona amb joguines i dolços. El matí següent, als soterranis de la plaça de Catalunya, comença una de les festes benèfiques més reeixides, organitzada per l'Ateneu Fènix, amb un repartiment de fins a 8.000 joguines. L'acte el presideixen el tinent d'alcalde, Ernest Ventós, en representació del batlle, i el general López de Ochoa. Molts infants, acompanyats dels seus familiars, decideixen quedar-se gaudint del joc a la mateixa plaça de Catalunya.

Paral·lelament, l'Associació de l'Arbre de Nadal organitza una festa a l'Hotel Ritz, on es distribueixen 800 lots amb joguines i roba d'abric per als nens i nenes dels menjadors de l'Hospital de la Creu Roja, que es clou amb una exhibició de jocs de mans. A la tarda, al Centre Autonomista de Dependents del Comerç (CADCI), es prepara una altra festa infantil. Hi ha una actuació còmica protagonitzada per l'home de goma, ventríloc, pallassos

musicals, un sorteig amb dues joguines com a premi i, fins i tot, una funció de titelles.

La Casa de la Caritat celebra, la mateixa tarda, una festa al teatre privat de la institució per als seus 150 asilats, amb una magnànima combinació de danses regionals. La visita del Pare Noel és la principal atracció, juntament amb el repartiment de joguines a càrrec de Ses Majestats, els Reis d'Orient. Tot, sota la presidència de Francesc Macià, i amb la presència de les esposes de Macià i Ventura Gassol, així com de diverses famílies de Barcelona.

Diverses entitats commemoren el dia de Reis amb celebracions significatives. Pro Infància, una institució benèfica que finança les colònies d'estiu per als fills de famílies vulnerables, distribueix abrics, roba i llibres entre les noies que van participar en les colònies l'estiu anteriors. A més, l'Ateneu Democràtic Republicà del Districte Primer organitza una festa per als nens i nenes desafavorits del barri, en la qual ofereix generoses quantitats de joguines i vals. La xarxa de solidaritat perdura al llarg dels anys de la República fins a la Setmana de l'Infant durant la guerra. I la il·lusió dels infants i el desig dels seus pares de satisfer-los es mantenen inalterats.

“La crisi no es deixa mai sentir en aquesta ocasió. Els pares es privaran de menjar i de vestir, abans de regatejar el goig del present de Reis als seus fills. Aquest any, fins ara, portem venut més que l'any passat”, declara l'encarregat d'uns grans magatzems de Barcelona a *La Humanitat* el 1933. I això? Surt a la conversa l'incendi dels magatzems El Siglo el dia de Nadal de 1932: “Sí. Aquesta dissort pot haver fet créixer la venda en molts altres establiments. Venia molt, El Siglo”. L'encarregat estima que Barcelona gasta més de cinc milions de pessetes en joguines per a Reis: “I potser em quedo curt. A Barcelona passen de 5.000, les botigues que venen joguines...”.

La joguina preferida de 1933 no és ben bé una joguina, però es ven massivament. “Em refereixo al joc del parxís. Es veu que hi ha una afició boja. Quant a les joguines, els patinets de quatre rodes són els predilectes per als nens, i les cuines encara són les preferides de les nenes”, detalla.

Els articles més venuts inclouen cotxes de pedals, billars, mecans, jocs d'arquitectura, estoigs de pintura i nines. Es ven de tot, llevat de les joguines bèl·liques. “Allò de vendre timbals, vestits militars, sabres, escopetes i canons, ha passat a la història. Els soldats de plom es defensen, però amb tendència a baixar. Un detall curiós: si es ven, encara, alguna joguina de caràcter militar, la compra la classe obrera”, explica.

Com a alternativa, el periodista Màrius Vives proposa els llibres com a joguina ideal per als infants, i destaca l'èxit de les llibreries en la seva iniciativa. “Enguany, més que altres anys, les llibreries han muntat a les voreres els seus taulells. Les llibreries celebraven aquests dies una Festa del Llibre de l'Infant. També les hem vist més concorregudes que altres anys. El poble no vol que els seus fills es vegin en la seva situació, i vol que ara, mentre hi ha temps, quan el cervell de l'infant comença a pensar pel seu compte, tingui el que ell no tingué”, és a dir, llibres d'on extreure coneixements. “Compreu llibres”, reivindica en una “Estampa ciutadana” de 1933 a *La Humanitat*.

Reis de la tradició

La premsa de l'època destaca els Reis d'Orient com a únics monarques tolerats pel poble, ja que els considera una part inherent de la tradició. Màrius Vives ressalta la paradoxa de la seva popularitat encara que siguin percebuts com a anacrònics. J. M. Cugat, a *Esplai*, suplement d'*El Matí*, exposa: “Encara que molts dissentim del caire que ha pres aquesta República, no vol dir això que no siguem ben republicans; però aquest republicanisme nos-

tre és perfectament compatible amb la cordial rebuda que hem fet als Reis d'Orient, que són uns reis adornats de qualitats tals que, si tinguéssim la certesa que amb monarquia el sobirà havia d'assemblar-se als Màgics d'Orient, no ens preocuparia gens ni mica l'esdevenidor de la República”.

Segons *La Veu de Catalunya*, la nit de Reis transcendeix les divisions partidistes. La veneració cap als Reis d'Orient perviu com una tradició valorada: “Als carrers i a les places, a les botigues i a les parades de Barcelona, no hi havia, la nit de Reis, homes de dretes o d'esquerres. Hi havia catalans, hi havia ciutadans. Hi havia una personalitat col·lectiva que està per damunt de les picabaralles dels partits, que és més forta que tots ells. Hi havia Catalunya, la pàtria, la tradició”.

I així, la tradició continua, i el 1933, al Palau de les Belles Arts, l'Ateneu Fènix continua repartint il·lustració i joguines, més de 20.000, entre els infants en situació de vulnerabilitat. Aquestes joguines han estat adquirides gràcies a una subvenció de l'Ajuntament i un donatiu de l'entitat organitzadora. Cap a les dotze del migdia, el president Francesc Macià, acompanyat del seu secretari, Joan Alavedra, fa la seva entrada al saló, on és aclamat amb entusiasme per part d'un públic nombrós.

Aquell any, el segon sense monarquia, *La Humanitat* es pregunta: “Què ens portaran aquest any els Reis? Què ens portaran, ara que no en tenim?”. La pregunta s'adreça a una de les figures dels Reis d'Orient del pessebre. El rei de fang prediu que els Reis portaran a Manuel Azaña “la mateixa energia de l'any passat, que no anirà gens malament a la República”. A Francesc Macià no li portaran res, ja que té el millor que pot tenir-se: “L'amor i la confiança de tot un poble”. Pel que fa a Catalunya, els Reis portaran “treball, cultura i República”.

Més de 600 joguines s'exposen al Pati Gòtic de la Generalitat el dia de Reis de 1934. Amb els bons rebuts, els nens tenen

l'oportunitat de participar en un sorteig, extraient d'una bossa el número assignat a una joguina. Els Boy Scouts de Barcelona han fabricat les joguines amb gran enginy, i n'han convertit algunes en autèntiques meravelles mecàniques. Mentrestant, la secció femenina d'una destacada entitat de la Lliga a l'Eixample barceloní, el Casal Català Prat de la Riba, coordina una vetllada de tarda amb les famílies i els infants del barri. Els tres Reis Mags reparteixen roba i joguines, i hi ha sessió de putxinell·lis, recital de poemes infantils i pallassos.

El dia de Reis també es promociona a la premsa. El 1935, la confiteria-pastisseria Miquel Brunells, del carrer Provença, 22, anuncia la seva diada dels Reis amb un gran assortiment de tortells amb sorpresa. La Llibreria Gràcia, al carrer Astúries, 8, es presenta com el dipòsit general de la popular barriada gracienc. “Els Reis saben que cal ensenyar als infants l'amor als llibres”, diu l'anunci. A més, ofereix un extens assortiment de caps de pintura, llapis de colors, compassos, material escolar i quaderns per pintar.

La Publicitat fa dues recomanacions per a Reis: “Ben il·lustrats, són dos llibres que heu de posar a les mans dels vostres infants”. Es tracta de *L'illa del tresor*, de Stevenson, i *Alicia en terra de meravelles*, de Lewis Carroll, les quals, a més de ser actualitat cinematogràfica, han estat editades en català per l'editorial Joventut. La primera, traduïda per Joan Arús, i la segona, per Josep Carner. “Tingueu present que els infants us agrairan tota la vida que els doneu escrits en català els llibres d'ofrena de Reis”, valora *La Publicitat*.

Per Reis, les voreres dels carrers es transformen en parades de joguines amb les seves extenses col·leccions de bicicletes, patins i automòbils de pedals, de joguines com cavalls o elefants, perfectament alineats uns al costat dels altres. I els aparadors de les botigues i dels grans magatzems es converteixen en un món

d'encanteri, ple de joguines que captiven la mirada dels qui passen. Renoven, així, l'esperança del dia de Reis, el dia que els infants són Reis.

Als Magatzems Jorba, els nois es fixen especialment en els castells grans amb molts soldats, els Mickeys de roba, els tres porquets i les *jazz-bands*, d'acord amb els dependents consultats per *La Publicitat*. Les noies escullen nines de roba. En general, a més, es venen amb força els cavalls, els autos, els patins, els telers de teixir, els teatres de putxinel·lis i els King Kongs. Les bicicletes i els tricicles són, també, un clàssic d'èxit garantit.

Enguany, les joguines de Reis, que normalment s'exhibeixen a la tercera planta, han envaït la planta baixa, plena de cavalls, que formen un autèntic ramat. L'aparador de l'entrada, a mà dreta, està ple de Mickeys de tots colors. Al centre, una bola del món gira sense parar, mentre, dalt d'una bicicleta, un Mickey negre la recorre en sentit contrari.

Els tres pisos dels magatzems El Siglo, situats al carrer Pelai, 54, des de 1933, estan atapeïts de patinets, autos, aparells de cinema, joguines mecàniques, pilotes de futbol, "dragaboles", teatres de putxinel·lis, castells, cinemes, trens, camions, tramvies de fusta i metall, i vaixells. Les joguines instructives, la nina torrada al sol i la nina esportiva —aquesta última, molt de moda— són les preferides d'aquest establiment.

Els Magatzems Alemanys, també a Pelai, ofereixen una àmplia varietat de joguines, incloent-hi les dels altres establiments i algunes més, com molts violins i pianos. A L'Àguila, els aparadors estan replets de màquines de teatre de guinyol, nines de roba i jocs de construcció. A la secció de joguines, s'hi veuen pianos, cotxes de turisme, camions i tramvies, a més d'una variada selecció de teatres. Una simpàtica nina Betty treu el cap per darrere d'un teatre de putxinel·lis. Només li falta aclucar l'ull.

La Casa Foyé, la botiga més antiga de Barcelona especialitzada en joguines, al carrer dels Banys, ofereix joguines mecàniques innovadores, com trens, locomotores i altres vehicles. La Casa Segura, al passeig de Gràcia, ven nines de goma, i uns cotxes de paper desmuntables que són novetat. Destaca, també, l'exposició d'una joguina feta amb fusta, de boles i articulada, de la Casa Pladner, que no estarà disponible fins l'any següent. S'atia, així, la flama de la il·lusió d'un any a l'altre, de Reis a Reis.

El 6 de gener del 36, l'últim abans de l'embat de la guerra, l'Asil de Sant Joan de Déu de Barcelona celebra el seu tradicional festival benèfic. En acabat, els infants asilats acomiaden amb melangia els artistes del Circ Olympia i els pallassos. Són els últims Reis abans que la pau s'esvaeixi. Però ells, petits monarques d'una República de somni, no ho saben. Amb bona lletra, els infants continuaran escrivint la seva carta als Reis Mags d'Orient.

Si jo fos milionari...

Què faria si tingués un milió de pessetes? “Això pregunteu? De moment, el primer que faria seria penjar d’un clau aquesta refumuda tercerola, que és l’estri que odio més”, delata Ambrosio Golbano, guàrdia de seguretat en una de les estacions del Metro Transversal. “Després, segurament, donaria mig milió per als hospitals, per als pobres, etcètera. Amb la resta, prendria la família i aniríem cap a un poble on no hi hagués vagues ni anarquistes, i si fos possible ni eleccions, i col·locariem el capitalet en una cosa segura, que no em representés massa maldecaps.” Amb els beneficis, es faria una casa amb hortet i un corral per a quatre gallines i quatre conills.

Desembre de 1933. El diari *La Publicitat* publica una enquesta als ciutadans barcelonins, preguntant què farien amb un milió, inspirada en l’argument d’una pel·lícula de la Paramount, titulada *Si jo tingués un milió*. I així de desperts responen els barcelonins.

Claudi Aguiló, encarregat de les caixes d’una impremta i litografia, continuaria al peu del canó: el fet de ser milionari no voldria dir que hagués de deixar de treballar. La seva aspiració màxima seria instal·lar uns immensos tallers gràfics per col·locar tots els treballadors d’impremta que ara estan sense feina. “Vol-

dria aconseguir un taller on tots els obrers fossin ben amics i fessin la feina animats per un noble esperit de superació, i d'aquesta manera ens assegurariem el treball, ja que la feina que sortiria de les nostres mans seria de primera qualitat. No hi hauria ni tiranies ni despotismes i faria els possibles que tots visquessin els uns pels altres”, fantasieja.

Pepeta Garcia, una pantalonera que treballa en un taller del carrer de Calàbria, assegura que, si tingués un milió, se n'aniria a Hollywood. No a fer cinema, sinó per conèixer-ne personalment els artistes. Després, tornaria a Barcelona per casar-se amb el seu promès. “Això d'anar a Hollywood només és per pura curiositat. Després de casada, procuraria fer vida de gran senyora. Em compraria un cotxe...” “Un Rolls!”, exclama el fotògraf. “No, senyor. Protegiria la indústria nacional, adquirint un Hispano.” També es faria fer un xalet als afores de Barcelona. “És costum, en la nostra enquesta, dir que es farien caritats”, deixa anar el reporter. “Home, si és costum, poseu-ho! Com que ningú no m'ho podrà exigir...!”

El diari ha adquirit un bitllet sencer de la rifa de Nadal, que fracciona en quinze participacions. Durant quinze dies, el diari publica tres entrevistes diàries. Cada vespre, a la redacció, es fa el sorteig eliminatori de dos dels tres concursants. Als guanyadors els donen una participació de 133 pessetes del número 7388, que en cas de sortir premiat a la rifa donarà dret a un milió de pessetes. Els concursants els han triat a través del cens, de manera aleatòria, com ho fa el vell milionari del film de Paramount, repartint un xec d'un milió de dòlars a cada desconegut que selecciona d'entre les pàgines d'un anuari, per atzar, deixant-hi caure una gota de tinta que va a parar damunt el nom d'algú. El dia de Nadal, a la nit, al cinema Coliseum, el setmanari *Mirador* presenta al públic barceloní la pel·lícula *Si jo tingués un milió*, i n'exhaureix totes les entrades.

La Publicitat treu la seva darrera enquesta el 21 de desembre. L'endemà, dia de la rifa de Nadal, l'expectació és màxima a les Rambles de Barcelona. Avui va bola! Nombrosos grups de ciutadans s'aglomeren davant les pissarres i els altaveus per seguir les incidències de la rifa als punts habituals. Amb el llapis a la mà, van anotant els números afavorits per la sort en les seves llibretes de notes, esperant els premis grossos. Mentre no surten, apunten els premis petits amb parsimònia i una certa indiferència.

Els barcelonins esperen que la Grossa es reparteixi a Barcelona. Enguany, la venda de bitllets a Espanya ha estat inferior respecte a anys anteriors. Barcelona juga més fort que mai a la rifa, amb uns 25 milions. La que més bitllets ha venut a la ciutat és la popular i afortunada administració de loteries número 35, de Maria Illa, a la Rambla, 26: ella sola ha venut prop d'onze milions de pessetes de la rifa de Nadal; les següents són l'administració de Miquel Valdés, que en porta venuts prop de cinc milions, i la número 32, de plaça de Catalunya, que ha ingressat mig milió. Des de 1819, la Grossa ha tocat 29 vegades a Madrid i 19 a Barcelona.

La Grossa sitgetana

El primer número surt a dos quarts d'onze. Les pissarres anuncien el número del gran premi: el 7139, que s'ha venut a Sitges, Bilbao i Alzira. “Diable! Com s'acosta al que *La Publicitat* repartia entre els responents a l'enquesta”, exclama el rotatiu. Una aproximació de la Grossa, el número 7140 —els correspon, per tant, aproximació i centenar, premiat amb 100.000 pessetes—, s'ha repartit entre el personal de la secretaria particular i política del president de la Generalitat.

Filomena Clemente regenta l'única administració de loteria de Sitges, que ha venut bona part del primer premi. La botiga, an-

nexa a l'estanc que Antoni Clarà té al carrer de Jesús, número 17, és plena de clients, curiosos i representants de la premsa que s'hi han apropiat. Clemente xerra que xerra, donant explicacions aquí i allà. Lamenta que els habitants de Sitges tinguin el costum de comprar els bitllets de la rifa a Barcelona, i diu que és la primera vegada que li toca un premi dels grossos. Atribueix l'èxit al Crist de Lepant, a qui va prometre que si li portava sort invertiria en obres de caritat una part dels guanys posteriors: "Dic posteriors perquè aquesta vegada no em tocarà pas, puix que res no hi he jugat". "En canvi, jo he tret 6.000 duros!", reprèn una germana de Clarà, amo de l'estanc.

Dels deu vigèsims del número premiat, Clemente només en va poder vendre sis a Eulàlia Puig, propietària d'un establiment de queviures al carrer de Francesc Ferrer i Guàrdia, número 9; els altres quatre, com que no es van vendre, es van haver de retornar la tarda anterior al sorteig a la Delegació d'Hisenda.

Puig atribueix la seva sort a la seva parenta, la germana Ràfols, de Vilafranca, beatificada recentment: "En saber la nova he dipositat els vigèsims a la sucursal del Banc de Biscaia d'aquesta localitat". El seu fill, Joan Ramon, un xicotàs campió del Club Natació Sitges, encara no ha paït la notícia: "Està clar que mai no m'hauria pensat treure la Grossa", reflexiona des del darrere del taulell de la botiga. "Però, de totes maneres, aquest número em va fer sempre bona espina..." Entre ell i la seva mare hi juguen tretze pessetes. La seva promesa n'hi juga tres. Fora de la botiga, pletòric, hi ha un noi que hi juga dues pessetes que vocifera i gesticula exageradament. "I què fareu, ara, amb tots aquests diners?" "Què voleu que faci...? Casar-me!", reacciona determinat. Al seu costat, una noia d'ulls blaus s'enrojola.

Entre els afavorits de les participacions venudes a la botiga hi ha el cunyat d'Eulàlia Puig, Lluís Carbonell, propietari de l'Hotel

Sitges, i gent de classe mitjana i humil, com el veí Milan, la seva esposa i els seus fills; la telefonista de Sitges; el barber Roca, que rep la bona nova navalla en mà, mentre afaita la barba del crític d'art Miquel Utrillo; l'empleat de la companyia de ferrocarrils, que no sap encara quina quantia li correspon cobrar: "És que jo, sabeu, passant de cent pessetes, no em veig pas amb cor de fer números"; obrers; minyones de servei; pagesos... L'Agustinet d'El Prado ha convidat tothom a cafè, copa i cigar, per celebrar les 4.500 pessetes que li han tocat.

Part del segon premi, de sis milions, cau a Figueres amb el número 18343. Un comerciant ganiveter aconsegueix 75.000 pessetes del premi, i un altre comerciant confiter hi jugava un vigèsim. Els obrers tapers del poble d'Agullana es reparteixen participacions d'un altre dels vigèsims, així com el poble de Sant Pere Pescador, que també es reparteix un vigèsim. Tres vigèsims més van al Port de la Selva, i altres vigèsims al Rosselló i a Perpinyà.

El tercer premi de la rifa no entra a Catalunya. Però el quart premi, el 2493, dotat amb un milió, es ven sencer a Barcelona, a l'administració de loteries número 42 de la ronda de Sant Pere, 4, propietat de Joana Giménez. El número es ven íntegrament a Rosario Vilariño, propietària d'un estanc al Saló de García Hernández.

D'aquest bitllet, onze vigèsims els adquireix la casa comercial Blasi, Sagué i Pallàs, que té una fàbrica de gomes al carrer Roger de Flor. Dos vigèsims més els adquireix la societat anònima Muniera i Matesanz, repartits entre els dependents del seu comerç d'ous del carrer de Casp. Al Palau de Justícia, un home coix, que ven diaris davant la porta del jutjat de guàrdia, ha despatxat tres vigèsims del quart premi adquirits a l'estanc. L'home, que ha reventat equivocadament cinquanta pessetes més de les que podia vendre, ingressa als calabossos del jutjat de guàrdia.

Poc després del quart premi, ha sortit un altre número venut a Barcelona: el setè premi, dotat amb 150.000 pessetes. Part del número l'ha venut Joana Giménez, administradora de loteria a la ronda de Sant Pere. Giménez ha donat l'última participació, de dues pessetes, al fill del propietari de la casa, un infant dolç i innocent de cinc anys. La sort somriu, mentre el poble tempteja l'atzar, imaginant la possibilitat d'una vida milionària, de somni, tot esperant la Grossa.

Tres Nadals en guerra

EN AQUEST CIN- QUÈ NADAL...

El President Companys
al President Macià

S. E. el President de Catalunya, en aquest cinquè aniversari de la mort del Primer President de la Generalitat, ha escrit:

El vostre record, Mestre, fa més ferma i increbantable la decisió de donar-ho tot per Catalunya. I ens porta, vingut de l'infinit, el vostre clar somniure de victòria.

A Francesc Macià

El vostre record, Mestre, fa més ferma i increbantable la decisió de donar-ho tot per Catalunya. I ens porta, vingut de l'infinit, el vostre clar somniure de victòria.

Decembre del 36 -

Lluís Companys

“Aquest any la nit de Nadal tindrà unes altres característiques. Als pobles ocupats pels facciosos deuran celebrar la missa del gall..., però sense gall, perquè la misèria és més gran cada dia. Als poblats que ocupem nosaltres no estem per misses. Seran molts els que recordaran que avui és la nit de Nadal. I en veure’s vestits d’una manera que no és la corrent, en veure’s amb una arma a la mà, recordaran altres anys de pau i placidesa passats en la llar familiar. Avui estem en guerra, i els facciosos, si poguessin vèncer-nos —que no poden ni podran— també atacarien aquesta nit.” Del front estant, el periodista de *La Humanitat* Lluís Capdevila escriu la crònica d’un Nadal en guerra des de la IV Columna Francesc Macià – Lluís Companys, el 1936. La descripció del paisatge que contempla és la pròpia d’un pessebre, una estampa típicament nadalenca, amb cims encaputxats de neu i cases amb les teulades enfarinades de blanc. Signa des d’Alcanyís. “A l’interior d’alguna casa del poble potser s’han reunit entorn de la llar uns veïns i uns milicians que canten i riuen. A les entrades del poble, altres milicians. A les avançades, arma al braç, esperit alerta, els sentinelles”, retrata.

La Humanitat avisa que aquell 1936, primer Nadal en guerra, atrapat entre el foc i la metralla que convulsen els camps i les ciutats del país, “el poble no demostrarà l’alegria habitual d’aquestes diades de finals d’any”. I és que “uns militars rebels han procurat que no s’interrompís la cadena de tristos Nadals que endogala Catalunya”. Nadal de 1936 és “un altre Nadal trist per a Catalunya. El Nadal de l’any 1933 omplí de dolor el país per la mort de Francesc Macià. Vingueren després els Nadals dels 1934 i 1935, amb les presons plenes de fills del poble que s’alçaren per a defensar l’Estatut de Catalunya i amb ell la dignitat del nou règim. L’any 1936 no ha volgut desdir la dissort dels altres Nadals i un altre cop llàgrimes i tristos en totes les cases”.

El dia de Nadal de 1936 es commemora el tercer aniversari de la mort del president Francesc Macià. Matí i tarda, les masses reunides desfilen davant la tomba de Macià a la plaça de la Fe, per retre homenatge a la memòria de l’*Avi*. A les dotze del migdia, les autoritats assisteixen al cementiri: el president Companys i els consellers Tarradellas, Sbert i Artemi Aiguader; el cònsol general de l’URSS, Antónov-Ovséienko, i els ministres de la República Prieto, Negrín i Jaume Aiguader, a més de l’alcalde accidental de Barcelona, Hilari Salvadó.

“Visita, aquella, trista. Les corones anaven tapant la tomba. L’emoció s’encomanava als reunits. Quin altre Nadal el del 1936!”, indica *La Humanitat*. Els combatents de les columnes Francesc Macià – Lluís Companys trameten una ofrena “bellíssima”. Un representant de les columnes, arribat expressament del front, llegeix unes quartilles “plenes de fermesa, de fidelitat a l’*Avi* i a Catalunya i de fe en la victòria”. Ovséienko desfila entremig de dues rengleres de ciutadans, amb el puny alçat, “duent unes flors amb cintes vermelles”. L’himne de “La Internacional” es barreja amb les últimes estrofes d’“Els segadors”. La Banda de les Milícies amenitza la vetlla.

L’endemà al matí, se celebra un gran acte commemoratiu al Palau de Belles Arts, amb parlaments de Sbert, Coromines, Pi i Sunyer, Aiguader, Tarradellas i Companys. Una part del públic concentrat, no podent entrar a la sala de Belles Arts, escolta els discursos al carrer a través dels altaveus. A les nou comencen a passar banderes “aguantades per les mans robustes dels nostres pagesos, dels rabassaires vinguts de tots els punts de Catalunya per homenatjar Macià a Belles Arts, aquell gran palau ple de senyeres i gairebé perdut dins la grisa boira matinal”. “Venim d’arreu de Catalunya per homenatjar l’*Avi*; mireu, si no, les pancartes i les matrícules dels cotxes”, diu un vell republicà de Balsareny.

“Hi ha automòbils de totes les comarques catalanes. També n’hi ha que procedeixen de les viles petites, arrapades als grans massissos muntanyecs; d’altres, encara, porten l’alè de la costa. Tots els cotxes duen banderes”, mostra *Última Hora*. “A dins dels camions, de peix o de verdures, han posat cadires i l’home, la dona i tota la mainada van, bé o malament, cap al míting. A la tarda, ja ho tenen decidit: duren un ram de flors a la tomba del primer President de Catalunya. Com que saben que a ciutat el que abunda menys és el menjar, es duen la minestra.”

El matí del 31 de desembre, a la caserna general d’Esquerra Republicana de Catalunya, a la rambla de Catalunya, 26, una multitud es congrega per donar l’últim adeu al capità Alfred Molino, de la Columna Macià-Companys, caigut al front d’Alcanyís. El president Companys presideix l’acte fúnebre.

Cap d’Any és mantingut a Catalunya com a festa tradicional, per disposició del Consell de la Generalitat. “Aquest Cap d’Any no serà un Cap d’Any alegre a Catalunya ni als altres pobles d’Ibèria”, apunta *La Humanitat*. Tanmateix, calia fer alguna cosa “perquè els nostres milicians, que amb tot heroisme es baten a tots els fronts, tinguessin una mica d’aquella alegria” pròpia d’aquesta diada. I és pensant en això que un grup de dones cata-

lanes emprèn la iniciativa de la Diada del Combatent. La comissió organitzadora està formada pel Partit Socialista Unificat, per les joventuts del partit, per “Les Dones a la Reraguarda”, Estat Català i Esquerra Republicana de Catalunya.

“Començà a funcionar aquesta Comissió deu fer cosa d’un mes. El primer que férem fou organitzar recaptés públiques pels carrers de les ciutats i pobles de Catalunya, així com festivals de caràcter cultural”, declara en un interview Isabel Bustos, representant de la comissió organitzadora de la Diada del Combatent. Aconsegueixen recaptar 50.000 pessetes i queviures per un valor d’unes 70.000 pessetes. “Enviarem unes caixes amb torrons, cigars, xampany i molts d’altres productes, puix que han estat gran nombre els pobles que ens han tramès gallines, ànecs, conills i tota mena de productes alimentaris”, detalla. Bustos explica que aquesta diada “no és sols per al front d’Aragó”, sinó per a tots els fronts, “i la prova d’això és que ahir sortiren vuit camions plens dels productes que us he dit cap a Madrid”. Els donatius arriben d’arreu de Catalunya: “D’Agramunt ens han tramès una gran quantitat dels seus anomenats torrons. També els obrers de la casa Freixenet han fet un donatiu important de botelles de xampany. El Comitè Militar del P.S.U. ens ha fet lliurament de 10.000 paquets de tabac dels de setanta i de 15.000 puros”.

Última Hora informa sobre els preparatius del Cap d’Any del Combatent gracienc, organitzat per les entitats polítiques, socials, culturals i esportives del barri barceloní de Gràcia. A les deu del matí, de la plaça Rius i Taulet en sortirà “una nodrida cavalcada formada per representants de totes les entitats del districte”, que recorrerà els carrers i les places de Gràcia per recaptar “cabals i objectes destinats als combatents i familiars de les víctimes del feixisme”. A dos quarts de tres de la tarda, es disputarà un partit de futbol al camp del CD Europa, entre dues seleccions del Gràcia EC i l’Europa. El cost per assistir al partit és d’una pesseta

l’entrada. En finalitzar el matx, el local de l’Orfeó Gracienc, al carrer Astúries, 83, és l’escenari d’un gran festival artísticomusical. L’entrada general al concert costa una pesseta; les butaques, 1,50.

Mentrestant, a Madrid, el cronista d’*Última Hora* es dirigeix amb altres companys de professió cap a la Puerta del Sol a menjar els dotze grans de raïm. Però, “quan solament faltaven dos minuts per a la mitjanit, vàrem percebre un xiulet llunyà. És un obús! Escoltàrem atents; i un segon xiulet més a prop, confirmà la nostra sospita. Eren obusos! Creuem vers Montera, i materialment enganxats als edificis de l’esquerra, ens disposem a esperar que passi el temporal”. El rellotge de Governació sona: “Ens disposem a menjar els raïms. Les campanades es fonen amb els xiulets dels projectils que creuen sobre els nostres caps. L’últim ha esclatat molt a prop. Servem silenci. Les dotze!”. Algú crida un “Visca la República” des del mig de la Puerta del Sol: “Contestem roncs, mentre esclata un altre obús. Calla el rellotge. Hem guanyat el repte a Franco! Segueixen els obusos esclatant amb ràbia impotent. Avancem de retorn a la Telefònica. A penes es veu la xarxa de Sant Lluís. Fum i pols. Fum que s’introdueix fins als pulmons. Compte amb la Gran Via! Passeu corrents! On aneu?, crida algú des del núvol de fum. —A la Telefònica! —Passeu de pressa! Més de pressa!”. I així arriben al vestíbul del carrer Valverde, “mentre passa xiulant l’última bala”.

La presa de Terol

La vigília de Nadal de 1937, el president Companys inaugura el Teatre Català de la Comèdia. “Un públic d’excepció emplenava el vell local de la rambla dels Estudis. Es representà *Rei i monjo*, de Guimerà”, relata *Última Hora*. El dia de Nadal, el poble català, les autoritats catalanes i les de la República reten, de nou, tribut a Macià. Des de primera hora, es forma una munió de persones

que avança en filera cap a la plaça de la Fe, fins a la tomba del president.

“Els soldats de la República han celebrat Nadal entrant a Terol... Tots ho sabem i tots ho hem celebrat amb ells”, diu Lluís Capdevila en una crònica des del front d’Aragó a *La Humanitat*. “Feia deu dies que havíem pres la ciutat. Nosaltres estàvem destacats en un carrer proper a la plaça de braus —aquella plaça que tots coneixíem per les fotos: un tanc en primer terme i després fum, fum... D’habitants no en quedava gairebé cap: alguns republicans alliberats per les forces republicanes; alguns paisans que exercien càrrecs públics... i nosaltres”, explica Víctor Alba rememorant el seu segon Cap d’Any al front, viscut a Terol.

“Durant tot el dia 31, l’aviació enemiga ens havia bombardejat seguit, seguit. Els espetecs de les explosions, el soroll sord de les cases en caure, els crits d’alguns ferits...”, i quan s’acabaven els bombardejos, “nosaltres sortíem dels soterranis on havíem establert el Gran Quarter General de l’Esquadra —quatre soldats i un caporal— i ens llançàvem pels carrers del barri a recollir els ferits i portar-los al lloc de socors. Els carrers estaven tan plens de runes que les ambulàncies no podien circular”. Alba recorda que “devia d’ésser gairebé a mitjanit —l’hora tradicional dels grans de raïm— quan esclatà una bomba ben a prop. Les parets trontollaven. «Aquesta sí que ens cau damunt!»... Xiiiiits! Bomm! Però no encara!... I sortim a recollir ferits”.

El dia 26, a les deu del matí, se celebra una gran manifestació d’homenatge a l’Exèrcit Popular, impulsada per organitzacions polítiques i sindicals de Catalunya, en ocasió de la presa de Terol. Els manifestants s’organitzen als carrers que surten al passeig Pi i Margall de Barcelona. Els afiliats d’Esquerra Republicana de Catalunya se situen al carrer Consell de Cent; els d’Estat Català i d’Acció Catalana, la Unió de Dones de Catalunya i l’Aliança de la Dona Jove, al carrer d’Aragó; el Partit Socialista Unificat

de Catalunya, el Socors Roig de Catalunya i les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya, al carrer de València; la Unió General de Treballadors, als carrers de Provença i Mallorca; la Unió de Rabassaires, Solidaritat Internacional Antifeixista i Federació Anarquista Ibèrica, al carrer de Rosselló; els militants de la Confederació Nacional de Treballadors, al carrer de Còrsega i a l’avinguda del Catorze d’Abril. “A tot el llarg del passeig de Pi i Margall se situà nombrós públic per a presenciar el pas de la manifestació”, recull *Última Hora*. Al seu pas, els manifestants són rebuts amb visques a la República i a l’Exèrcit Popular. Quatre avions caça republicans sobrevolen la ciutat. Diversos altaveus s’instal·len a la plaça de Catalunya, on hi ha la tribuna presidencial. La manifestació s’acaba a la una del migdia, després del discurs del president Companys.

Neva a Barcelona per Cap d’Any: “Avui la neu ha caigut damunt la ciutat. En portar-nos el record de les llegendes i dels contes de l’hivern, el record de la tendresa del món, ens ha portat el record del front. Del front i dels soldats que lluiten”, refereix *Última Hora*. “Nosaltres ens mirem la neu amb una gran il·lusió, sobretot els més novells del campament”, reporta Jordi Jou des del front d’Osca el desembre del 37. “És, per als barcelonins, una cosa tan rara això de la neu! En la nostra vida d’estudiant, si alguna vegada queien quatre borrallons —els quatre miserables borrallons de neu que, de tant en tant cauen a Barcelona— la «campana» es feia inevitable. Era un dia de festa. Totes les coses tenien un caire diferent”, li ve a la memòria. “És per això que avui també ens fa l’efecte que és un dia de festa i, inconscientment, hem tingut un gest de deixar la guàrdia i córrer pel camp i rebolcar-nos per la neu.” Quan hagi passat l’estona “que ens ferma al fusell, a la companyia o allà on sigui”, diu, “sortirem als carrers a contemplar amb els ulls esbatussats l’espectacle de la neu damunt les cases, damunt els camps, els arbres i damunt de tota cosa”.

La iniciativa del Cap d'Any del Combatent es torna a impulsar perquè els soldats “rebin de Catalunya un present, torrons, vins, lllaminuries, roba, aquell paquet que els portarà l'escalf de casa seva, que els recordarà aquelles hores passades al costat dels éssers estimats”, evoca *La Humanitat*. “Farem que fins a l'últim parapet els nostres soldats celebrin amb alegria la diada d'any nou, els portarem queviures, amb torrons, vins, roba, els portarem a la vegada la nostra fe en la victòria”, es compromet l'Aliança Nacional de la Dona Jove. L'Aliança també demana llibres i premsa per al front. Els donatius s'han de fer a la ronda Universitat, 33, al Casal de la Dona Jove: “El nostre orgull serà que el dia de Cap d'Any arribin de Catalunya al front caravanes amb queviures de tota classe, això està a les nostres mans”. Aquell any, s'ofrena una ensenya a la companya que millor es destaquí en la tasca de recollir material per al Cap d'Any del Combatent, lliurada personalment per Carme Companys, esposa del president de la Generalitat.

Precisament Carme Companys patrocina i encapçala la subscripció a la Diada d'Homenatge als Fills del Combatent i als Hospitalitzats, impulsada per l'entitat Ajut Català, aportant-hi 2.000 pessetes, i encoratjant altres dones catalanes a fer el mateix. Amb aquest objectiu, Ajut Català organitza una festa infantil al Teatre Olympia de Barcelona el 2 de gener del 38: “La quitxalla xisclava, reia i aplaudia sense parar els espectacles que anaven passant davant dels seus ulls. El vast teatre de la Ronda presentava un aspecte extraordinàriament agradable i simpàtic”, dibuixa *La Humanitat*. En acabar l'acte, Carme Companys reparteix joguines entre la mainada, obsequiada amb xocolata i panets. Els Vailets de l'Ateneu Republicà de Gràcia interpreten ballets populars catalans. Dinamitzen la trobada els clowns Pippo, Tony, Caprani, Rosey i Marquès, i la petita artista Mercè Vives.

Canons a la rereguarda

El dia de Nadal de 1938, en el cinquè aniversari de la seva mort, el poble torna a aplegar-se al voltant de la tomba de Macià. Els soldats hi fan la seva ofrena. Flors i llaçades vingudes del front. Homenatges anònims, “les dones, les noies, que pujaven Montjuïc amunt, a peu, enmig de la fredor intensíssima del matí de diumenge, amb unes flors a les mans, els obrers i menestrals de Catalunya”. Com ressenya la premsa, “tothom estigué al peu de la tomba. No hi hagué absències. Des del governant fins a l'obrer, des del representant popular fins a la darrera de les associacions, des de l'home representatiu fins a la velleta tremolosa”.

La guerra persisteix. “Els facciosos, o, millor dit, els italians ajudats pels alemanys i servits pels espanyols renegats, han escollit les festes nadalenques per a desencadenar la seva ofensiva damunt de Catalunya. Bé. Nosaltres fem la guerra contra la guerra, hem dit i repetit centenars de vegades. I la farem en el terreny que sigui i en la diada que sigui”, proclama *La Humanitat*. “Les forces invasores estrangeres en subratllar criminalment la data tradicional de Cap d'Any bolcant la seva metralla damunt la nostra soferta i decidida rereguarda donen nous motius a tot el món per a enjudiciar-los severament i excloure'ls de la comunitat dels pobles civilitzats”, insisteix Josep Tarradellas, secretari general d'ERC, en l'edició de l'1 de gener de l'any 39.

En aquesta mateixa edició, Antoni Rovira i Virgili esmenta, per la seva part, que “la gran batalla que s'està lliurant des de la conca de Tremp a les Garrigues, mereix ben bé el nom de batalla de Catalunya. Ens han envaït. Aquesta és la invasió més densa i més amenaçadora de totes les que s'han esdevingut en el curs de la història catalana”. “En la batalla que es descabdella fa dies prop del Segre, hi ha concentrades totes les rancúnies dels enemics i totes les energies dels catalans. És la nostra batalla, la nostra gran

batalla; la que decidirà, potser per un període molt dilatat, la sort de Catalunya”, vaticina.

Escriu Avel·lí Artís al setmanari *Meridià* que, el darrer dia de l’any 1938, “en el moment que ens assèiem davant la màquina per a escriure aquestes quartilles, l’espinguet de la sirena propera tallà l’aire sec”. Artís observa el que passa al carrer a través de la finestra de la seva cambra de treball: “Davant mateix de casa hi ha un refugi. Amb una evident pressa, però sense atabalaments, unes quantes criatures, una dotzena de dones i una altra d’homes ja madurs, s’han deixat engolir per la porta que condueix al soterrani acollidor. Un grup més nombrós ha preferit arredossar-se a la façana de l’angle oposat”. “El barri meu no és, ni de molt, dels que fins ara són considerats com a zones menys perilloses. Els bàrbars l’han dibuixat diverses vegades, abocant-hi pel boc gros el doll de la metralla profanadora del nostre cel tan ple de transparències de primera comunió. Sense moure’m de casa, només canviant el mirador, podria ensenyar als turistes de la post-guerra un excel·lent mostrari del sadisme feixista”, il·lustra.

Artís es parla de l’Eulàlia, una dona d’uns 45 anys, esposa d’un bon amic seu, que tenia una petita fàbrica d’articles derivats del cautxú. Fa uns mesos que l’Eulàlia té el seu fill únic al front, de la lleva del 41: “Li n’ha costat de llàgrimes! ¿Quina mare no en vessa, sabent el perill constant que hi ha en una trinxera? S’ha anat conformant, però. Són tantes i tantes les que es troben en el seu cas! La guerra —tant de bo que haguéssim nascut 50 anys abans o 50 després, per no haver-la de patir— ni esclata ni s’atura per la voluntat de les mares”.

“I, miri: com ells aguanten al front, nosaltres hem d’aguantar ací, sense acoquinar-nos pels bombardeigs, ni per les privacions, ni per les incomoditats. Després d’un temps en ve un altre. Quan sento algú que es queixa, m’hi faria amb les ungles”, assevera la senyora Eulàlia. Avel·lí Artís assegura que “aquesta confiança

augmentada” de la gent del carrer mai no havia tingut “tanta fermesa com d’ençà que els canons retronen sota el cel de Catalunya”. I així, el Nadal de 1938 és l’últim Nadal en guerra:

Nadal de 1938

*Empal·lideix l’estrella d’Orient,
que els bàrbars han sortit de la tenebra.
La terra cruix i s’estremeix la gebrè
d’aquest Nadal sagnós i furient.
Temps era temps que l’ombra de Nadal
donava un deix de pau en tota cosa.
Avui, l’humil Jesús és una nosa
pels forjadors de l’imperi del mal.
Aquest Nadal serà nu de cançons,
seran buides les taules que eren plenes,
i emmudiran aquelles veus serenes
dels infants qui clouran els finestrons.
Pels aires volaran les aus del mal
i ofegaran la més clement paraula.
Després del crim s’asseuran a la taula,
invocant el misteri de Nadal.*

*Josep Maria Prous i Vila
Abril, 31 de desembre de 1938*

Cap infant de la guerra sense regal

Però ells, que juguin..., diu Domènec de Bellmunt: “¿Els heu vist amb una expressió de sorpresa i d’angoixa davant els estralls de les bombes i els obusos? ¿Els heu vist amb els seus ulls aterrorits, sobresaltats en despertar-los el concert tràgic de les sirenes anunciadores del bombardeig? Pobres infants! Ells són a l’edat blanca de les rialles i les joguines. Ells tenen dret a viure en el seu món de fades i llaminadures. I la guerra, la terrible guerra provocada per les passions que ells no comprenen, ha vingut a torbar la pau deliciosa del seu món d’il·lusions rosades”. Bellmunt no pot deixar de pensar en els infants. En aquells infants “que eren la il·lusió més viva i tendra d’un pare que ha caigut a la trinxera o d’una mare que ha mort al carrer aterrorida pel bombardeig, quan anava a cercar el pa del seu fill”. Bellmunt escriu aquestes paraules un 10 de gener de 1937, el primer de tres Nadals en guerra.

L’1 de gener de 1937, comença la Setmana de l’Infant, una iniciativa que es mantindrà durant la guerra a Catalunya. Perquè “a cap nen no ha de mancar-li res. No un dia, sinó vuit dies de joia contínua ha d’ésser per a ell aquesta setmana que estem estructu-

rant”, afirma el comitè organitzador de la Setmana de l’Infant en un interview amb el diari *Última Hora*. El comitè “sols existeix per a portar a terme aquesta tasca benèfica de proporcionar alegria als infants dels asils, als infants refugiats, als fills dels milicians, als orfes”. Amb aquest compromís, els reparteixen joguines i els organitzen festivals i espectacles.

Reunits en un despatx de la Conselleria de Propaganda, al carrer de les Corts de Barcelona, els organitzadors responen a les preguntes d’Artur Llorens el desembre del 36. “Hi hem anat per tal de parlar amb aquests camarades que ara seuen amb nosaltres al voltant d’aquesta taula plena de feina, gràcies a l’esforç dels quals ben aviat començarà una festa major única, i única aquí i fora d’aquí”, contextualitza el periodista.

—Digueu-nos alguna cosa de la vostra organització.

—El comitè de la Setmana de l’Infant és presidit per un delegat del conseller d’Economia de la Generalitat de Catalunya. Hi ha, així mateix, dos vocals. L’un representa la UGT i l’altre la CNT. La resta de la nostra junta està formada per diversos delegats d’indústries i organismes obrers.

—Quina impressió teniu fins ara del que podrà ésser la Setmana?

—Immillorable, creieu-ho, immillorable. Ahir mateix, sense anar més lluny, férem un viatge de propaganda per diversos indrets de Catalunya per tal de nomenar sotscomissions. Doncs bé; trobarem tothom engrescat amb la idea. Arreu de la nostra terra elements sindicals, comerciants i particulars s’han posat a les nostres ordres, per tal d’ajudar-nos.

—Heu rebut molts donatius fins avui?

—En quantitat nombrosíssima. Diners i joguines són les dues coses que acceptem amb preferència. Els diners que rebem van

destinats també a la compra de joguines. Hem de remarcar que, malgrat no haver insinuat res, no hem rebut cap joguina de caràcter bèl·lic, la qual cosa ens és molt agradable constatar.

L’organització pronostica que la Setmana de l’Infant farà un gran bé a l’economia: “Indubtablement. Amb ella salvem també innombrables famílies amenaçades de quedar-se sense feina. [...] Les indústries no poden fer més producció i tothom fa comandes”.

Corts avall, passada la plaça de la Universitat, llums rutilants il·luminen les barraques de la fira, “aquesta rastellera encesa de casetes que exhibeixen coses econòmiques, on es troba encara la «Pepa» anacrònica, el clàssic cavall de cartó, el carret, amb la campaneta alegre i dringadora”, descriu Llorens. Els magatzems més importants, El Siglo, Jorba, Vilardell, han decorat façanes i aparadors amb tot de coses per als infants. “Tot per al nen!”, exhorten.

Una excel·lent varietat de joguines competeix per uns segons d’atenció dels infants. N’hi ha de tota mena. Senzilles, enginyoses, complicades; mecàniques, recreatives, musicals, esportives, científiques. Els més petits contemplen embadalits els amples aparadors, observant cada detall de les joguines apilades, perfectament disposades, personatges d’un món de somni. “Aneu-los a veure. Aneu a admirar aquell mai no vist devessall de joguines. I, quan haureu escollit les que per a vosaltres més us plaguin, escolliu-ne una per a un nen o per a una nena dels refugiats, orfes o asilats, i porteu-la a l’Oficina de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, carrer de les Corts Catalanes, 658, on us serà ben agraïda en nom d’aquells dissortats infants”, convida la revista infantil *En Patufet*. Els regals de la Setmana de l’Infant són regals de solidaritat.

El 22 de desembre de l’any 36, la Conselleria de Cultura de la Generalitat aprova una ordre circular que demana als mestres

de les escoles catalanes “obtenir la cooperació moral i material de llurs alumnes” en la Setmana de l’Infant. Tots els mestres de Catalunya, en els dies que queden d’any, explicaran als alumnes “els deures de solidaritat humana que ens porten a rebre i a atendre els refugiats d’altres terres d’Espanya a la nostra pàtria” i “la significació de la Guerra Civil”. “Aquestes converses allunyan tota idea partidista i totes les imatges i al·lusions que puguin desvetllar en la imaginació dels infants el deler de la guerra i els instints de venjança”, recull l’ordre del conseller de Cultura, Antoni Maria Sbert.

Ajut Infantil de Rereguarda, l’Associació Pro Infància Obrera, Socors Roig, Ajut Català i el Sindicat d’Artistes Teatral de la CNT són algunes de les entitats que porten el pes de l’organització de la Setmana de l’Infant, com assenyala *La Humanitat*. El dia de Nadal de 1936, Ajut Infantil de Rereguarda ja ha recaptat 12.487 pessetes de donatius. Entre d’altres:

Impremta Elzevieriana i Llibreria Camí EC: 200 ptes.

Associació Catalana d’Invàlids: 200 ptes.

Alumnes i Professors de l’Acadèmia Mirabet: 100 ptes.

Alumnes del Col·legi de la Ronda Sant Pau, 38: 72 ptes.

Secció d’Urdidors de la Casa Salvador Casacuberta: 64 ptes.

Les modistes de Casa Ferreres: 50 ptes.

Del 26 de desembre al 4 de gener, Ajut Infantil de Rereguarda organitza una exposició a les galeries Syra, al carrer Diputació, 263, per exhibir la col·lecció de joguines que han confeccionat els alumnes de l’Escola Massana.

A les oficines de l’Associació Protectora de l’Ensenyança Catalana comencen a arribar donatius de joguines i roba: 70 pessetes dels alumnes de l’Institut Feminal de Sant Martí i 15 de l’Escola Maragall. Els obrers de la fàbrica de joguines d’Andreu

Viñas han treballat dues hores extraordinàries cada dia des del 21 de desembre, per contribuir a la causa amb l’import íntegre de les seves hores extres.

El comitè organitzador de la Setmana de l’Infant demana a totes les organitzacions que tenen infants asilats, refugiats i orfes de combatents que enviïn, abans de 48 hores, la relació de tots ells per edat i sexe, per organitzar la distribució de joguines. La Setmana de l’Infant està a punt de començar. També, es demana a tots els directors i mestres de les escoles de Barcelona trameure una relació amb l’edat i el domicili dels nens refugiats i més necessitats que assisteixen a les seves escoles, així com una nota detallada amb les joguines i les quantitats recaptades. D’acord amb *La Publicitat*, el 4 de gener s’han recaptat 21.926,92 pessetes i un gran assortiment de joguines entre diverses escoles catalanes. L’Associació Protectora de l’Ensenyança, per la seva banda, ha ofert a la Conselleria de Cultura una gran quantitat de llibres, joguines i peces de roba.

L’1 de gener, al Cinema Victòria, els treballadors de la Casa Elizalde, indústria col·lectivitzada, organitzen un festival infantil en què es reparteixen joguines a un miler d’infants, entre els quals els d’unes 200 famílies refugiades a Barcelona sota la protecció del Socors Roig Internacional. A la Llar de l’Infant Bonaventura Durruti, el primer dia de l’any, també, es fa una festa als infants acollits a la Llar, al carrer Rosselló, 240. El festival consisteix en un animat programa de moviments rítmics dut a terme per grups de nens i nenes; un cant popular fet per un grup de nenes; una obra inèdita en dos actes titulada *Amor a l’escola*, interpretada per un grup de nens i nenes de la segona classe; una dansa infantil; lectura d’una poesia; entremès de pallassos; projecció d’una pel·lícula: *Charlot en la calle de la Paz*, i repartiment de joguines a tots els infants de la casa.

De l'1 al 10 de gener, durant els matins, s'organitzen festivals gratuïts als teatres de Barcelona per als infants i els nens refugiats, sota els auspicis del Sindicat Únic d'Espectacles Públics. Al Principal Palace, destaca l'estrena de la cançó del mestre Vendrell "¡Son los del pueblo, madre!". A l'Apolo, programa de varietats presentat pel popular "Lepe" i recital poètic. Al Teatre Nou, es representa la revista infantil de Bonavia i Martínez Valls, "amb una pila de quadres i decoracions que fan entusiasmar la mainada", apunta *La Veu de Catalunya*. Al Teatre Victòria, s'interpreta la sarsuela *Los chicos de la escuela*.

El programa del Teatre Barcelona inclou el diàleg de Benavente *Abuela y nieta*, els clowns Toni-Caprani, poesies infantils i contes recitats de Joaquim Montero, una escena sentimental escrita per Amichatis i *El ladrón de muñecas*, interpretada per la petita Margarida Sierra. Al Novetats, la sarsuela *La banda de trompetas* arrenca els riures dels menuts; la *Rondalla Ceborello*, amb els seus simpàtics petits balladors de jota, s'emporta els aplaudiments. El grup infantil d'Ajut de Rereguarda organitza una sessió d'art clàssic, cançons i balls, que canvien diàriament en el programa. Al Romea, reestrena de *Tarzan de les mones* en tres actes. Al Tívoli, creacions de jazz del mestre Demons. Al Gran Teatre Espanyol, el caricaturista Bon "dibuixa en una pissarra, dalt de l'escenari, acudits i historietes, i després fa el regal de la seva caricatura a tres nens i tres nenes de la platea", completa *La Veu*.

El dissabte 2 de gener, el Socors Roig Internacional fa una sortida amb infants refugiats al transbordador aeri de Sant Sebastià – Miramar. El diumenge 3, el Comitè Central del Socors Roig del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) organitza una audició de sardanes a la plaça de Catalunya, el mateix dia que el diari barceloní *El Diluvio* celebra un festival dedicat als petits refugiats a Barcelona.

Les aportacions a la campanya d'*El Diluvio* són copioses. La Casa Sedó fa un donatiu de setanta paquets de roba. La firma Casa Masana, del carrer Fivaller, obsequia els infants amb paquets de galetes Birba. El personal de la fàbrica de teixits de Francisco Balet aporta 67 peces de vestir fetes amb teixits de la mateixa empresa i confeccionades pels seus treballadors fent hores extraordinàries. La nena Enriqueta Just Manresa, de nou anys, aporta una nina i un joc fuster; Jacinta Guitart i María Ornazabal, de Granollers, dos parells de sabatetes de llana.

El festival se celebra al Cinema Kursaal, situat a la rambla de Catalunya, entre Aragó i Consell de Cent. Comença la projecció de la pel·lícula *Tarzan de les mones*, de la Metro-Goldwyn-Mayer. Els petits queden impressionats pel film, aplaudeixen. Els nens de la Rondalla Mallorquina realitzen el cèlebre bolero i altres balls típics de Mallorca. Sona la banda del Partit Federal Ibèric, que interpreta un fragment de l'òpera wagneriana *Lohengrin*; la sardana "Juny", de Garreta; "El baile de Luis Alonso", i "La Santa Espina". Seguidament, es fa l'entrega d'un equip complet de peces de vestir i una joguina a un centenar d'infants. L'acte es tanca amb la interpretació calorosament ovacionada d'"Els segadors".

El mateix diumenge, els treballadors de la General Motors organitzen una festa dedicada als infants acollits a la Llar de l'Infant, en un local de la fàbrica. Els nens de la Llar, tant els del carrer Rosselló com els de la Maternal de la Llar, a les Tres Torres, són traslladats en cotxes de la General Motors i obsequiats amb sandvitxos en arribar. El festival consisteix en varietats que inclouen un ventríloc, un prestidigitador i pallassos, previs al repartiment de joguines.

El dia 5, a les set del vespre, per iniciativa de la Residència Professional Femenina de l'Institut d'Acció Social Universitària i Escolar de Catalunya, es reparteixen joguines als nens refugiats de la barriada i de l'Hospital Clínic, en un acte que reuneix gai-

rebé 400 infants. Els grups escolars Bailén, Anselmo Lorenzo i Nova Vida de Sant Andreu, creats pel Consell de l'Escola Nova Unificada (CENU), es dirigeixen el dia 7 cap a l'Hospital Clínic per portar joguines als nens refugiats.

El divendres 8, a les onze del matí, la comissió de la Setmana de l'Infant organitza al Teatre Tívoli una sessió amb participació de 1.751 nens i nenes d'escoles i orfenats. El diumenge dia 10, com a final de la Setmana de l'Infant, a la Casa de la Maternitat de les Corts s'organitza una festa per repartir joguines entre els infants assistits. A les nou del matí, una comitiva de capgrossos, clowns, un burret amb un carret dels nens de la Casa i la banda de les milícies del Partit Federal Ibèric desfilen pels jardins de la institució, i es fa una festa a l'aire lliure protagonitzada per cucanyes i globus. A la sala de festes, com relata *La Humanitat*, els esperen altres entreteniments, amb participació dels obrers de la Casa, els mestres i l'orquestra de cecs de la Casa d'Assistència President Macià. I, encara a la nit, funció teatral.

En paral·lel, el dia 10, l'Oficina de Propaganda de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social celebra un festival infantil a la Sala Mozart. Al sorteig de joguines i llibres hi han contribuït els magatzems Jorba, El Siglo, Berlín, Alemanys, Rosich, El Àguila, SEPU, Vicente Ferrer, Pathé Baby, i les llibreries Catalunya, Bastinos i Castells. El mateix dia, Pro Infància Obrera també reparteix joguines als infants refugiats en un acte organitzat a l'Escola Superior de Belles Arts. Hi participen nens i nenes de la Llar de l'Infant Bonaventura Durruti amb una comèdia i cançons amb gestos. Dinamitzen el festival putxinel·lis i pallassos interpretats pels alumnes de l'Escola de Belles Arts. El grup de petits dansaires Vol d'Ocells, de la Barceloneta, interpreta ballets catalans, i la nena Josepa Llunell recita poemes. Una nena refugiada, de nom Angelita Domingo, recita un poema d'agraïment a Catalunya i a Pro Infància Obrera.

Mentre això passa, Girona acull la Diada de l'Infant Refugiat, organitzada per Radio Gerona i Pro Infància Obrera. Hi participen uns 1.200 nens refugiats arribats de les diferents comarques gironines, als quals ofereixen un partit de futbol a l'Estadi Municipal de Vista Alegre, un àpat, i, més tard, al local de Pro Infància Obrera, un repartiment de joguines amb presència del cap d'estat, Manuel Azaña, que arriba a les 15.40 amb automòbil acompanyat de la seva esposa, que fa l'entrega dels regals, segons explica *La Vanguardia*.

La visita de les ales negres

El segon any de la Setmana de l'Infant, del 3 al 9 de gener de 1938, el comitè organitzador insta els ciutadans a fer els seus donatius en metàl·lic, joguines o roba a les institucions que formen part de la Setmana.

El primer de gener, la premsa publica una entrevista amb el president de la comissió organitzadora de la Setmana, Xavier Casademunt, el qual explica que la iniciativa "està sota el patrocini de l'Honorable President de la Generalitat". Casademunt n'ocupa la presidència per delegació del conseller de Governació i Assistència Social. "La senyoreta Oriola n'és tresorera, en representació del director general d'Assistència Social, i la representant de la Conselleria de Cultura, la senyora Rosa Maria Arquimbau, fou nomenada secretària en la primera reunió de la comissió. A més, tenim la representació de la Conselleria d'Economia en la senyoreta Eloïna Malarechevarría", exposa. Casademunt concreta que organitzaran dues menes de festivals: "uns matinals dedicats als infants que, aprofitant els dies de vacances, podran acudir-hi amb llurs familiars" i "uns altres festivals de recaptació de fons per a atendre les despeses".

El dia 5, d'onze a una del migdia, els nens poden assistir gratuïtament als teatres Tívoli, Novetats, Barcelona, Romea, Principal

Palace i Apolo, així com als cinemes Publi Cinema, Savoy, Activalidades i Atlàntic. El dijous 6, al matí, es fa el festival d'inauguració al Palau de Belles Arts. La sala de Belles Arts és ocupada per centenars d'infants de grups escolars i cases particulars, amb presència dels seus professors i familiars, i també de parlamentaris anglesos, que són rebuts pel comissari de Propaganda de la Generalitat, Jaume Miravittles. Hi actuen la nena de vuit anys Margarida Sierra recitant poesia; Violeta Rillo, de quatre anys, interpretant al piano composicions de Bach, Beethoven i Granados; la cantant i actriu d'onze anys Lupe García-Nuño, i la Banda Municipal de Barcelona. Els grups escolars entonen l'himne de l'Escola Nova Unificada quan es clou l'acte.

El dissabte dia 8, la Conselleria d'Assistència Social de l'Ajuntament de Barcelona organitza un festival infantil al matí, al Teatre Olympia, per als nens catalans i refugiats i acollits en establiments municipals. El repartiment de joguines als nens dels establiments d'assistència municipal es fa, ja a la tarda, als locals respectius. L'endemà, diumenge dia 9, l'Olympia torna a ser l'escenari d'un nou festival de circ, organitzat, en aquest cas, pel consell d'empresa dels magatzems El Siglo.

El personal de la Casa Vilardell també decideix sumar-se a la Setmana de l'Infant i diumenge al matí obre les portes dels seus establiments a la Via Laietana per tal de repartir regals adquirits prèviament pels mateixos organitzadors, aportant-hi una part del seu sou. Una petita orquestra posa música a la jornada, que s'allarga fins ben entrada la tarda. Per altra banda, els magatzems Jorba entreguen a la Casa d'Assistència President Macià un lot de més de mil joguines per als nens asilats.

El mateix diumenge, al Cinema Coliseum, el caricaturista Bon exhibeix el seu art: "Davant un tauler de cinc metres de llarg, «Bon», amb el traç ràpid i segur, inicià una de les seves millors conferències «mudes». El públic el premià amb llargs i entusiàs-

tics aplaudiments", comenta *La Publicitat*. Al final de la festa, el comissari Miravittles distribueix entre el públic exemplars de *Les pedres parlen: fulls d'història de Catalunya*, de Rafael Tasis.

El Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) organitza un festival benèfic per als infants, amb projecció de diverses pel·lícules de temàtica educativa, ballets i representació d'un conte d'Andersen a la sala d'espectacles del seu estatge històric de la Rambla. Els infants són convidats a berenar.

L'any 1939, tercer any de la Setmana de l'Infant, el Teatre Tívoli organitza un festival infantil el 6 de gener, amb les representacions d'*El día de Reyes*, *La Ventafocs*, *Noel* i *La Caperucita Roja*. L'endemà, dissabte, el Teatre del Bosque projecta pel·lícules per a nens com *Noche tranquila*, *El caballo de fuego* i *Dos fusileros sin bala*, de la Metro-Goldwyn-Mayer. La Comissió d'Auxili Femení, detalla La Vanguardia, reparteix paquets de roba, joguines i provisions a 174 nens del refugi Ferrer i Guàrdia; 2.000 llibres de contes i un lot de jocs col·lectius; 2.214 paquets amb una joguina, roba i queviures, més 12 joguines col·lectives. "Benaurada la tasca de les abnegades dones que en tenen cura! Tots els elogis són pocs per a elles i remarcablement per a la Comissió d'Auxili Femení que porta, enguany, el pes de tan humanitària realització", expressa Josep Maria Francès, en un article el 8 de gener del 39 a *La Humanitat*.

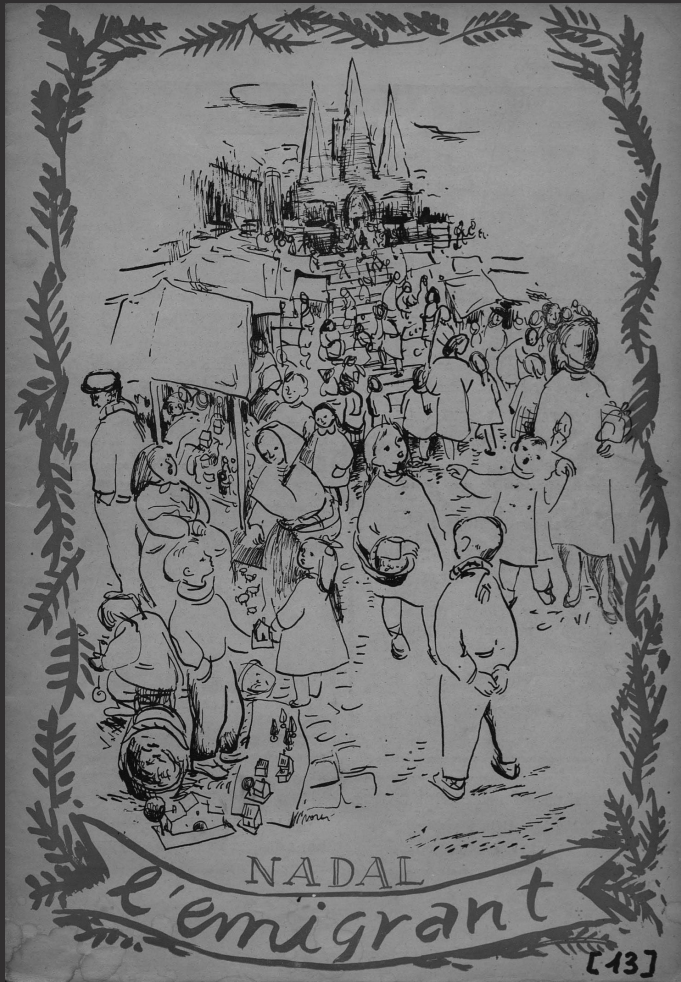
A inicis de 1937, diu Francès, "la nostra confiança que no caldria repetir la gesta pro infant, de la primera setmana de l'any, era absoluta"; en aquell gener, Barcelona, Catalunya, "no havien rebut encara el bes de la metralla enemiga. Els infants nostres o refugiats de Madrid o de Toledo no sabien encara quina cosa era la visita de les ales negres. I ells i nosaltres érem relativament feliços i ens abellia d'obrir una portella a la benaurança de fruit l'encís pueril d'una nina o un cavallet...". Però calgué organitzar

una nova Setmana, i encara una altra: “Som ja a la tercera i l’aviació feixista segueix lliurada al seu culpable platxeri d’escorxar innocents. Nosaltres, però, els estimem més que mai els petits, i ens escarrassem, dins les limitacions que imposa el clima de guerra, a servir-los una mica de goig, dins llur suplici”.

“La revolució us envia joguines per fer-vos somriure”, deia als infants un dels cartells de propaganda a càrrec de la Conselleria de Sanitat i Assistència Social. Una joguina, el somiure d’un infant.

*¡Aí, Setmana de l’Infant,
setmana color de rosa!
Aeroplans, camions
i trens que corren amb “corda”;
automòbils amb seient
i cavalls llestos de potes;
bicicletes, patinets,
conills, elefants i oques;
nines, “ninos” i ninots
i bressolets on tots dormen;
vaixelles, menjadorets,
“mecanos” i trencaclosques...,
i mil coses més que has dut,
boniques i gracioses.
¡Aí, Setmana de l’Infant,
festa major esplendorosa,
enfilall d’il·lusions
a l’abast dels infants nostres,
setmana dels set dijous,
set dies de festa grossa!
Ja cal, infants que em llegiu,
que feu bondat de la bona.*

*A. Txim
En Patufet, 8 de gener de 1937*

Nadals d'exili

Desembre de 1939. Diada d'un Nadal de dol i enyor, un Nadal a l'exili, el primer després de la guerra. Els exiliats a París organitzen, al Foyer de la Paix, una festa amb el nom de "Nadal català". Ho explica *El Poble Català*, setmanari dels catalans a França.

Cançons nadalenques amenitzen la festa, que és presidida per "un pessebre interpretat amb unes gotes de modernitat que no arriben a alterar el caràcter popular d'aquesta mena de construccions". Uns joves dansaires executen ballets catalans. Es reciten poesies de Clementina Arderiu, Josep Maria de Sagarra i Joan Maragall, "adients a les festivitats que es commemoraven", i es fa una evocació del Nadal a Catalunya escrita expressament per Eugeni Xammar.

L'escriptor i periodista Josep Pous i Pagès adreça un parlament de bones festes. "I fins us diré que entre vosaltres em sento més dins de Catalunya que si ara em trobés en qualsevol indret de la terra catalana, perquè en terra catalana tot em faria present el greu dolor i la gran pietat de la Catalunya d'avui, vençuda, esquarterada i empobrida, mentre que aquí, entre vosaltres, sento el poderós alè de l'esperit etern, de l'esperit indomat de Catalu-

nya, que l'ha de fer novament en el futur, un dia o altre, senyora triomfant dels seus destins", afirma.

L'hora dels parlaments, "patriòtics i catalaníssims", va acompanyada de ball de sardanes. El Nadal Català, amb finalitats benèfiques, aconsegueix reunir una nodrida representació de catalans exiliats, que "feu néixer la iniciativa de procurar noves ocasions de contacte i de convivència entre els nombrosos catalans que, una mica dispersos i sense aglutinant aliè a tota definició política, resideixen a París". La festa es clou amb el cant d'"Els segadors", escoltat a peu dret.

En aquelles festes de 1939, els catalans al camp de Sètfont, a França, munten un pessebre a l'església d'aquesta localitat, a petició del rector. Han vestit el pessebre "amb saca manllevada de les màrfegues pobres, amb la fusta que ens dona el foc d'una setmana, poblat de figuretes plasmades en el fang que cada dia trepitgem". A la petita sala on han bastit el pessebre copsen l'admiració d'oficials i ciutadans francesos: "I hem sorprès l'ànima d'infant que hi ha en el fons d'un uniforme".

L'exili a les ones

L'Orfeó Català de Mèxic organitza, per als catalans d'Amèrica, dues emissions radiofòniques de poesia i música el dia de Nadal de 1939. Hi ha una primera emissió al matí, per retre homenatge al president Macià amb motiu de l'aniversari de la seva mort el dia de Nadal de 1933, a càrrec de l'expresident del Tribunal de Cassació de Catalunya i de l'Audiència Territorial de Barcelona, Josep Andreu Abelló.

L'emissió comença remembrant els homenatges al president Macià, amb els pelegrinatges a la seva tomba de la plaça de la Fe: "Allí, de cara al mar, damunt de la ciutat de Barcelona, i recordant les seves virtuts, sortia una nova promesa de lleialtat a la terra a què ell va sacrificar la seva vida. Aquest any no podem anar a la

seva tomba, però des d'aquesta terra generosa de Mèxic, no l'oblidem, i en aquest moment, amb tots els catalans que m'escolten, aixequem el nostre pensament vers ell".

Macià, diu Abelló, estimava Amèrica, i "en hores difícils, quan lluitava per Catalunya, trobà en aquest continent tot l'escalfor i tota l'ajuda per a continuar la seva obra. Ell, d'ací estant, també havia enyorat la pàtria estimada".

A la sessió de la tarda, l'actriu del Teatre de l'Orfeó Emma Alonso recita un treball d'Avel·lí Artís-Gener que ha estat escrit exprés per a les emissions el desembre de 1939, des del seu exili a Saltillo, Mèxic. "I ara, aneu a saber per quines raons del més sa sentimentalisme, el meu cor m'ha fet un salt i m'ha fugit per anar a donar un tomb pels volts del Pi i de la Catedral, amb una febre incontenible d'aspirar fragàncies d'espígol i romaní. Sabent per endavant que n'ha de tornar decebut, perquè pressent tota la profunda tristesa del Nadal d'enguany."

Aquella nit de Nadal, recull pensarós, "els nostres germans la passaran arrupits i callats en un recó de la llar sense tions i sense un pa a la post, amb el pensament clavat en els qui rodem pels camins d'un món del qual només sabem que és lliure. I àdhuc amb el convenciment que passem totes les misèries i totes les malvestats dels èxodes autèntics, sentiran per tots nosaltres una pregona enveja que no té absolutament res de vituperable".

El primer Nadal al Carib

"Han arribat les festes de Nadal, però... quina mena de buidor i de tristesa!, quina barreja de sensacions i d'enyorances!", escriu Àngels S. Crespo el 25 de desembre de 1939, en un full d'un diari publicat a la revista *L'Emigrant* el desembre de 1945, sobre el seu primer Nadal a la República Dominicana. Celebren "Noche Buena" menjant porcellets al Brisas del Higuamo, on s'allotgen. "Quasi des del mateix dia de la nostra arribada, Don Roque ens

feia la gran propaganda de la «comida de Noche Buena». La boca se li feia aigua sols de parlar-ne i volia encomanar-nos el seu entusiasme.”

“Ahir tinguérem el tan anunciat sopar de «Noche Buena». Don Roque anava tot mudat i sobre la panxa portava una grossa cadena d'or de la qual penjaven unes monedes que dringaven quan es movia. En arribar nosaltres a la mateixa hora de costum —ací es sopa de sis a set—, ell estava a la porta esperant els tan ponderats «lechoncitos» que els hi rostien a cal forner. Ens deia i repetia que mai no hauríem menjat res per l'estil, de tan saborosos. Però el temps passava i els porcellets no arribaven.” A les nou tocades, serveixen la menja esperada.

“Em va tocar un os molt gros, uns bocinets de carn tota estel·losa i cremada, i un tros de pell amb tots els pèls que, no sé per quin miracle, es salvaren del socarrim. També un plat d'enciam i un trosset de pa de pessic amb unes panses dintre. Veritablement, Don Roque tenia raó: mai no havia menjat res de semblant!... Amb més gana que la que teníem en arribar, vam marxar a la plaça a prendre la fresca, i després a dormir. I aquesta fou tota la nostra «Noche Buena», confessa.

En aquella època de l'any, a la República Dominicana hi fa calor. A Barcelona, “anàvem amb els colls dels abrics ben alts per a protegir-nos del fred, que comença ja a apretar per aquest temps, i els menuts ben tapats amb les bufandes de llana, amb els nassets vermells i els ulls vius contemplaven embadalits les figuretes de pessebres i els grossos galls dindis, amb aquelles barbasses tan roges”.

Àngels S. Crespo imagina els carrers de Barcelona, “amb les botigues il·luminades, les pastisseries plenes de llaminadures, aparadors guarnits, cistelles amb grans nanses i virolades llaçades, on un assortit de torrons, fruites fresques i confitades, raïm i peres d'aigua conservades amb tota cura per tal que, en aquestes

diades, poguéssim gaudir-les com en ple estiu, ampolles de xampany, de moscatell, d'Anís del Mono, tot era una temptació”.

És Nadal, i són lluny de casa. L'ombra feixuga de la melangia es deixa veure: “Avui ens sentim sols, molt lluny de tot allò nostre, tan estimat! Fins el passeig que més ens agrada, vora la mar, pels palmars, ens ha semblat trist. No enraonàvem però el nostre silenci era prou eloqüent [...]. Sols les nenes, inconscients, reien i jugaven mullant-se els peus en les onades del mar Caribe, que morien blanament sobre la sorra”.

El Nadal de 1939 és el primer després de tres Nadals en guerra a Catalunya, “però allí, veritablement, tampoc no hi ha pau. Ells també enyoraran uns altres Nadals. La taula serà petita, com cada dia; no hi posaran, com altres anys, les fustes del mig per a allargar-la, ni arranjaran la taula per als menuts; no hi aniran tots els fills, amb les esposes i els marits, ni la casa s'omplirà de rialles”.

El tió de l'Orfeo

Diumenge 24 de desembre de 1944, a la sala de l'Orfeo Català de Mèxic, el Comitè d'Ajut als Combatents del Front Nacional de Catalunya organitza un acte per recaptar fons. És el primer acte que celebren amb motiu de la seva presentació, dedicat a la memòria del president Macià. Joan Carreres i Palet, membre del Comitè, pronuncia un discurs evocant-ne la figura. Representants de l'Escola Catalana d'Art Dramàtic reciten poesies dedicades a l'Avi. Josep Maria Poblet, del Comitè, llegeix dues composicions que ha escrit per a aquest dia sobre Nadal a l'exili. A continuació d'aquest acte, en succeeix un altre a la mateixa sala de l'Orfeo, “dedicat pel Comitè a la mainada i als grans que, sentint-se xics, volien colpejar el tió”.

L'endemà del dia de Reis, 7 de gener, l'Orfeo torna a acollir una segona festa, “amb una audició de sardanes, que van ésser puntejades fins a les nou de la nit, i la realització d'una magnífi-

ca tómbola”, amb importants donatius d’industrials catalans de Mèxic i particulars, explica *El Poble Català* de Mèxic.

La boira lleidatana

“D’entre els molts records que conservo del Nadal lleidatà, un n’hi ha que els domina tots: la boira”, esmenta Humbert Torres, pare del poeta Màrius Torres, en un article publicat el 1945 a *La Humanitat* de França. “La boira del Nadal lleidatà tenia encara quelcom de més terrible, i és que solia durar molt. Hi havia anys que es passaven setmanes sense veure el campanar de la vella Seu. Algun dia s’aprimava un poc i una lleu clariana de poques hores us deixava veure un cel més obert, però llis, com de plom, aborrellonat amb petits núvols que semblaven flocs de neu, i al vespre fins es veia el brill d’algun estel.” El fred es tornava més cru aquells dies, “i si sortíeu per l’horta no veïeu ànima viventa, tot era embriagat de gris i trobàveu els braçals plens dels canelobres que havia fet la gelada de la nit”.

“Recordo que un any, d’estudiant, en anar cap a casa per les vacances de Nadal, havíem sortit de Barcelona amb un temps ideal i el sol no havia deixat de lluir durant tot el trajecte, però en arribar a Mollerussa la boira ja esperona, on era de feia dies, i amb ella entràrem a Lleida. Pel Segre baixaven les dargues de muntanya i a les dues ribes el gel s’endinsava bona cosa aigua endins.” Amb aquest tèrbol paisatge emboirat transcorren les vacances fins a la vigília de Reis, “en què sortí un sol brillant que daurava els camps i les cases i entebiava l’aire com un do dels déus. El cel era ras i d’un puríssim blau de turquesa. Tot Lleida, com si sortís d’un pesombre, o com si volgués celebrar l’aixecament d’un setge, es llençà al carrer no quedant a les cases més que els malalts”. Són records inesborrables d’un Nadal llunyà.

La taula de Nadal

“Ara jo veig la taula de Nadal, un Nadal de Catalunya, de Tarragona, de la casa paterna. Aquest Nadal, el de la meua infància, és el que primer se’m presenta en imatge quan evoco els records nadalencs”, revela Antoni Rovira i Virgili en un article a *L’Emigrant* de Santiago de Xile el 1947.

“El tió, el tió!”, criden les seves germanes, moments abans del sopar, la vigília de Nadal. “Baixo al menjador corrent. Aquest menjador, situat darrere de la botiga, és, en l’àlbum dels meus records, una gran estampa de colors. El veig amb tots els detalls: l’armari reconer, el rellotge de pèndol, la taula d’ales plegables, les cadires pintades d’un groc d’or vell amb el respattler en forma de mig cercol i el seient amb foradets rodons”, detalla. Amb la mare ben vigilant, les seves germanes i ell es disposen, per ordre d’edat, a fer pondre el tió.

“Després dels mots litúrgics, pronunciats molt de pressa, i dels cops de bastó, que ressonen fortament, alcem el caixó i, amb mans ràpides i àvides, agafem el present: una vegada torrons, una altra neules, una altra confits o una ampolla de vi ranci, mistela o moscatell.” Després d’una segona passada, “els presents són de menys valor: un ou, un pot de conserves, fruita. Insistim i, finalment, surten bocins de carbó”. “Ara prou! El tió ja està cansat!”, els avisa la mare.

El dia de Nadal, són cinc a taula. “Que clara, que viva veig l’escena! Veig la taula rodona al mig del menjador, amb les dues ales obertes. Les estovalles, amb els secs en relleu, són blanquíssimes, netíssimes, flairoses; han passat, com tota la roba de casa, pel gran cossi de la bugada feta amb lleixiu de cendra perfumat amb llorer.” Els tovallons, blancs impol·luts, romanen plegats al costat dels coberts de plata i de la vaixel·la bona, de fistons daurats i inicials en majúscules angleses. “El pare presideix i ens mira i ens escolta benèvol; amb prou feines obre els llavis mentre els altres

no parem de parlar. Està una mica abstret, com si pensés en un Nadal de quaranta anys enrere, davant el foc de la llar, allà en la seva casa paterna”, a la Conca del Barberà.

La taula de Nadal parada: pa, enciam, les copes, l'escudella, el capó cuit al forn, farcit de pomes, peres, prunes, panses, pinyons. Els torrons, “en disc o en barra, d'avellana i ametlla, de crema, de massapà, de Xixona”. Després, venen les neules, “que suquem en el bon vi”. I la mare explicant el Nadal de la seva infància a Altafulla. “Com una aura subtil, el misteri de la vida passa per la nostra taula.”

El darrer Nadal de Fabra

Pompeu Fabra passa el dia de Nadal de 1948 a Perpinyà, acompanyat dels seus fills i nets. “Tot el dia va estar molt tranquil jugant i rient amb els petits”, comenta *L'Emigrant*. Al vespre, emprèn el camí de tornada en tren cap a Prada. “De l'estació a casa seva va caminar amb certes dificultats; com que les seves afeccions de cor s'havien accentuat aquests darrers temps, la seva dificultat a caminar va passar gairebé inadvertida. Va arribar a casa i es va asseure en el seu silló habitual. Va demanar un vas d'aigua, l'hi varen servir, el va prendre amb les mans... i ja no va poder-lo portar als seus llavis. Havia donat el seu darrer respir”, a dos quarts de nou del vespre del dia de Nadal.

“Malgrat la diada, la desagradable nova va córrer ràpidament per tota la vila de Prada. Tots els catalans que hi resideixen, varen acudir a la casa mortuòria a fer present llur condol.” Es va telegrafiar la notícia arreu de França i per tots els continents, fent xarxa entre els catalans a l'exili.

La capella ardent s'instal·la a la casa consistorial de Prada. “Els compatriotes feren una vetlla d'honor ininterrompuda.” L'enterrament es fa el dia 27. “Obrien el seguici totes les corones i ramells de flors naturals portades a braços per diversos

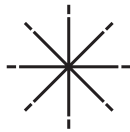
compatriotes. Una glassa negra era portada per quatre artistes catalans.” El fèretre és transportat per sis catalans de Prada. Tot seguit, s'uneix a la comitiva una primera presidència integrada per Antoni Rovira i Virgili, president del Parlament català, en representació del president de la Generalitat, del president de la República Espanyola i del president d'Euskadi; Pau Casals; el sotsprefecte de Prada; l'alcalde de Prada; el de Perpinyà, i el conseller del districte de Prada.

La segona presidència la formen Ferran Rahola, fill polític de Fabra; el secretari general de la Presidència de la Generalitat, Víctor Torres, i Amadeu Hurtado. Els segueixen l'ex-conseller primer del Govern de Catalunya i secretari general d'Esquerra Republicana, Josep Tarradellas; els exconsellers Martí Barrera, Pau Padró i, en representació del cap de govern de la República Espanyola, Manuel Serra i Moret.

“El camí fins a l'església era materialment cobert de gent. Una espessa columna de ciutadans de Prada, dels voltants i molts de Perpinyà, formava a banda i banda. En entrar el fèretre a l'església els orgues interpretaren «Els segadors», que tots els assistents escoltaren amb una emoció difícil de descriure”, constata *L'Emigrant*. El mestre Pau Casals toca amb el violoncel “Dolça mort”; l'ària del *Llibre d'orgue*, de Bach, i “El cant dels ocells”. Durant la sortida del fèretre de l'església, Casals interpreta l'himne nacional a l'orgue.

Al cementiri de Prada, Rovira i Virgili pronuncia una oració fúnebre dedicada a Fabra: “Farà aviat deu anys, hi va haver aquell tràgic èxode que va escampar tants de catalans pel món. I Fabra, després del temps que passà a Montpeller, va escollir aquesta vila del Conflent, la clara vila de Prada, com a residència d'espera: l'espera del retorn, del bon retorn. Oh, no! Ell no era ací un desterrat. Desterrat és el que es troba forçosament fora de la seva terra. I és catalana aquesta terra on posem els peus, és

català aquest cel que tenim damunt dels caps, és catalana la parla que ressona entre les Alberes i les Corberes”. Tanmateix, l’anhel de Pompeu Fabra no era altre que “el de veure altre cop lliure, a l’altre costat de les Alberes, la llengua catalana”.

Referència d'imatges:

1. La Nativitat de l'infant Jesús, a la portada del magazine 'D'Ací d'allà' del Nadal de 1918.

(Il·lustracions: 'D'ací i d'allà', desembre de 1918).

Pàgina 8

2. Nit de Nadal, de Joan d'Ivori, a *D'Ací d'allà*.

Pàgina 12

3. Els Reis Mags d'Orient, repartint joguines a infants necessitats, el dia de Reis de 1933, durant la festa a l'Hotel Ritz.

Pàgina 24

4. Tots volen el mateix: ser milionaris. Públic concentrat davant la loteria de Maria Illa, a la Rambla, esperant la sortida de la Grossa de Nadal, el 22 de desembre de 1933.

(Fotografies del fons de l'Ajuntament de Barcelona – Arxiu Fotogràfic de Barcelona)

Pàgina 32

5. El president Companys tot recordant Macià.

(Font: *La Humanitat*, 25 de desembre de 1938).

Pàgina 40

6. Els Magatzems Alemanys de Barcelona s'anuncien a la premsa per la Setmana de l'Infant.

(Font: *La Humanitat*, 2 de gener de 1938).

Pàgina 52

7. Des de Llatinoamèrica, així es veia la fira de Nadal als voltants de la catedral de Barcelona.

(Font: *L'Emigrant*, desembre de 1945).

Pàgina 66

Elena Yeste Piquer:

És periodista i professora de la Facultat de Comunicació i Relacions Internacionals Blanquerna – Universitat Ramon Llull (FCRIB-URL). Llicenciada en Periodisme (Premi Extraordinari) i doctora per la Universitat Ramon Llull. Docent del grau en Periodisme i Comunicació Corporativa, del grau en Gestió de la Comunicació Global i del tronc comú (Humanitats) dels graus en Comunicació de la FCRIB-URL. Investigadora del grup de recerca Digilab de la URL i coordinadora adjunta del programa de doctorat en Comunicació de la FCRIB-URL. Redactora de LA MIRA.

Ha publicat *Guanyem amb la llengua. El català durant el franquisme* (Editorial Fonoll, 2021); *Dones que surten del paper. Periodistes catalanes que expliquen un país* (Editorial Fonoll, 2018); *Un conflicte de llengües. De la Nova Planta a la Llei Wert*, 18è Premi Ramon Trias Fargas d'Assaig Polític (Angle Editorial, 2015), i *L'era de la hipermemòria. Revisionisme i falsificació històrica*, 26è Premi d'Assaig Josep Vallverdú (Pagès editors, 2010).

Ha treballat com a redactora del diari *Avui* a la secció de política internacional i al programa *Afers exteriors* de TV3. Ha estat redactora en cap de la revista *Trípodos*, coordinadora acadèmica del grau en Periodisme i Comunicació Corporativa i coordinadora dels màsters universitaris en Comunicació Política i Social i en Periodisme Avançat. Reporterisme de la FCRIB-URL.

Té un doctorat en Política, Mèdia i Societat (URL), un màster universitari en Estudis Històrics a la Universitat de Barcelona i un màster en Gestió d'Empreses de Comunicació a la Universitat Pompeu Fabra.

Nadal és sinònim de tradició, d'alegria i de moments compartits que ens connecten amb les nostres arrels. Però com era Nadal en temps passats? Aquestes festes LA MIRA us ofereix una mirada enrere per redescobrir les històries que formen part de la nostra memòria col·lectiva. Un llibret únic i emotiu que recull moments viscuts durant Nadals de fa dècades, fins i tot segles, extrets d'hemeroteques i de testimonis reals que expliquen com generacions anteriors van viure aquestes festes, fins i tot en temps difícils. Cada relat us convidarà a redescobrir un Nadal ple de memòria, tradició i emoció.

(LA MIRA)

 Generalitat
de Catalunya

El Govern de
Tothom!!!